

Raf'u'l-yedeyn Meselesi Çerçevesinde Beyhakî'nin Tahâvî'ye İtirazları

al-Bayhaqî's Objections to al-
Tahâvî within the Framework
of the Issue of Raf 'a'l-
Yadain"

Taha CELİK*

Abstract: The fifth century muhaddith Al-Bayhaqî (d. 458/1066), also known for his strict allegiance to the sect of the Shâfi'i, wrote his work *Ma'rifat al-Sunan wa al-Āthār* in order to demonstrate how Hanafî muhaddith al-Tahâwî's (d. 321/933) evidence is weak, his fiqh inference is unfounded and his criticism is flawed. Along with the collection of narratives which constitute evidence for Shafî's fiqh inferences, he often criticized al-Tahâwî in the book. Thus, the present work presents itself as a rejection to *Sharh Ma'âni al-Athâr* by Tahâwî. In the works which can be evaluated as a product of the conflict of Ahl al-Hadîth-Ahl al-Ra'y in the first years of the Hijrî calendar, one of the most discussed topics is the issue of raising of the hands before and after the bowing in the Salât. This issue is one of the most controversial issues directed at Hanafî sect. Many hadîths were transmitted in the sources of the notable hadîths sources. Hanafî scholars do not accept these narrations for various reasons and in the final analysis they think what should be considered as Sunnah is not the raising of the hands in the prayer. The opinions and attitudes of Tahâwî and al-Bayhaqî, who have great importance with their hadîth identities in the formation of the sects, are important. In this article, the criticisms that al-Bayhaqî directed towards al-Tahâwî on the related issue are to be examined and a comparative assessment will be made for their approach on the subject.

Citation: Taha ÇELİK, "Raf'u'l-yedeyn Meselesi Çerçevesinde Beyhakî'nin Tahâvî'ye İtirazları (in Turkish), *Hadis Tetkikleri Dergisi (HTD)*, XVI/1, 2018, pp. 33-58.

Keywords: *al-Hulâsa*, Raf'al-yadain, al-Tahâwî, al-Bayhaqî, Hadîth, Conflict.

I. Giriş

İslâm tarihinde Resûlüllâh'ın (s.a.v.) vefatından sonra fikrî ihtilaflar baş göstermiş; siyâsî, itikâdî ve fikhî gruplaşmalar başlamıştır.** Sahâbe ve tabiûn dönemlerinden sonra daha da artan bu ihtilaflar genellikle Kur'an'ı Kerim, hadisler, sahâbe ve tabiûn sözleri, re'y ve icma üzerine olmuştur.¹ Dinin ana il-kelerinden ziyade fer'i konuları etrafında cereyan eden bu görüş ayrılıkları za-

* Dr. Öğr. Üyesi, NEÜ Ahmet Keleşoğlu İlahiyat Fakültesi, Hadis, KONYA, tcelik@konya.edu.tr

** Bu makale *Tahâvî ve Beyhakî'de Hadis (Şerhu Me'âni'l-Âsâr ve Ma'rifetü's-Sünen Örneği)* adlı doktora tezinden (Yayımlanmamış Doktora Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler enstitüsü, Konya 2017, Dan.: Prof. Dr. Mahmut Yeşil) üretilmiştir.

¹ Ebû Zehra, *İslâm'da Siyâsî İtikâdî ve Fikhî Mezhepler Tarihi*, s. 62-80.

manla belirginleşerek mezhepleri meydana getirmiştir. Kur'an ve Sünnet'te dinin temel prensipleri ana hatlarıyla bulunurken bunların ayrıntıları ile ilgili hususların açık bir şekilde yer almaması, Sahâbe döneminden itibaren gündemden düşmeyen kader meselesi, kabile asabiyeti ile siyâsî ve sosyokültürel sebepler mezheplerin doğuşuna zemin hazırlamış olan faktörlerdir.²

Siyâsî, fikhî ve itikâdî olmak üzere üç kategoride incelenen mezheplerin teşekkülünde hadislerin önemli bir yeri vardır. Özellikle fikhî mezheplerin öncüleri görüşlerini genelde Kur'an ve hadislere dayandırmışlardır. Kur'an ayetlerinde anlatım tafsîlî olmaktan ziyade icmâlî bir üslup üzerine bina edildiği için âlimler, genişleyen İslâm topraklarında karşılaşılan çok çeşitli ve yeni problemlerin çözümlerini Sünnet'te aramışlardır. Bu arayışlar esnasında müctehidler arasında görüş ayrılıkları ortaya çıkmıştır.

Müctehid İmâmlar arasında görülen bu hadis kaynaklı ihtilâfların temelinde hadisin müctehide ulaşmamış olması, ulaşmış olmasına rağmen müctehidin hadisi zayıf kabul etmesi, hadisin kabulü hususunda bazı ihtihâdî özel şartlar ileri sürmesi, rivâyeti unutmış olması, rivâyetin delâleti konusunda farklı düşünceye sahip olması yahut öne sürülen delâleti huccet olarak kabul etmemesi ve rivâyetin zayıf, mensuh ya da te'vîle açık olduğuna delâlet eden başka deliller bulunması gibi sebepler yatmaktadır.³

Hadis merkezli ihtilâflar mezheplerin teşekkülüne etki ettiği gibi mezhepler de; hadisler etrafında cereyan eden ihtilâflarda belirleyici olmuşlardır. Fikhî meselelerde bir mezhep müctehidinin usulünü benimseyen âlim, ekseriyetle onun hadisteki usulüne de tabi olmuştur. Hatta mezhep mensubiyeti öyle noktaya ulaşmıştır ki *Kütüb-i Sitte* müelliflerinin hiç birinden herhangi bir mezhebe intisab ettiğine dair bir bilgi menkul olmamasına rağmen -farklı kanaatler belirtilmiş olmakla birlikte- hepsi bir mezhebe nisbet edilmiştir.⁴ Bu çaba temelde ehl-i hadis-ehl-i rey ihtilafının bir neticesi olarak da değerlendirilebilir. Literatürün en muteber hadis kaynaklarını telif eden müelliflerin kendi mezhebine mensup olması hadisleri görüşlerine mesned alma noktasında en müstakim olma iddiasını da destekleyen bir unsur olarak kullanılabilir. Ehl-i hadis-ehl-i rey tartışmalarının hadisi kaynak olarak önceleyen yahut

² Üzüm, "Mezhep", *DİA*, XXIX, 532.

³ İbn Teymiye, *Raf'u'l-Melâm*, s. 9-35. Ayrıca bkz. Şimşek, Murat, "Hanefî Fakihlerin Haber Anlayışlarının Bir Göstergesi Olarak Nass Üzerine Ziyade Meselesi", s. 127.

⁴ *Kütüb-i Sitte* müelliflerinin mezhepleri ile ilgili muhtelif tespitler yapılmıştır. Özellikle tabakât müelliflerinin onları kendi mezheplerine nisbet etmeye çalıştıkları görülmektedir. Söz konusu tespitlerin sıhhati hususunda net bir sonuca varmak mümkün değildir. Çünkü âlimlerin ortak görüşü müelliflerin hiç birinden herhangi bir mezhebi benimsediğine dair bir bilgi nakledilmediği şeklindedir. Bununla birlikte özellikle Buhârî, Şafîi olmasına da birçok Şafîi âlimin onu Şafîi kabul ettiği bilinmektedir. Detaylı bilgi için bkz. Nu'mânî, *el-İmâm İbn Mâce*, s. 122-127. Buhârî'nin fikhî mezhebine dair Aynî'nin değerlendirmeleri için bkz. Sakkalî, *Aynî ve Hadis*, s. 236-237.

kendi reyini esas alan tartışmasına indirgenmesi, hadisleri referans alma işine farklı bir boyut kazandırmıştır. Zira ilk dönemlerde Kur'an ve Sünnet'in hüküm belirtmediği alanlarda re'ye müracaat edenler kastedilerek kullanılan ehl-i rey kavramı naslara yaklaşım tarzındaki benzerlikten dolayı zamanla Hanefî mezhebine yakıştırılan ve "birçok konuda hadisleri terk edip re'yine tabi olan grup" manasında kullanılan bir terim olmuştur. Bu manada kullanılışı ile tahkir amacı da hissettiren bu isimlendirmeye bizzat bazı Hanefî âlimler itiraz etmiş ve kendilerinden "ashab-ı rey" olarak değil "ashabu'l-hadis ve'l-meâni" olarak bahsetmişlerdir.⁵

Genelde daha geniş bir kesime şamil olmakla birlikte özelde Hanefî ve Şafîî âlimlerin birbirlerine muhalefeti için kullanılmaya başlayan "ehl-i re'y-ehl-i hadis ihtilâfı", hadisleri delil olarak kullanma ve hadisleri anlamlandırma noktasındaki metodolojik farklılığı ifade etmektedir. Yoksa "Şafîî âlimlerin hadisleri mesned olarak kullandıkları, Hanefîlerin ise daha ziyade re'ye önem verdikleri" şeklindeki bir yargı gerçeği yansıtmamaktadır. Âlimler benimsedikleri usul gereği hadislerden hüküm çıkarma konusunda ihtilaf etmişlerdir. Hadisler için öne sürmüş oldukları sihat kriterlerinden dolayı da aynı konudaki muhtelif hadisleri esas almışlar ve farklı neticelere ulaşmışlardır. Hanefî ve Şafîî kanaatin farklılaşmasındaki önemli etkenlerden biri budur. Lakin bu farklılaşmanın etkisiyle, taraflar haklılıklarını isbat sadedinde bazen ihtilafın boyutlarını farklı noktalara taşımışlar ve ehl-i re'y dedikleri grubun yani Hanefîlerin hadis bilmediklerini söylemişlerdir. Yahut da onları hadis rivâyetinde itimat edilemeyecek râviler olmakla itham etmişlerdir. Ehl-i re'yin temsilcisi olarak görülmeye başlayan Ebû Hanîfe (150/767) hadisler konusunda en çok eleştirilen âlimlerdendir. Hakkında sıklıkla, çok az hadis bildiği, zayıf bir râvî olduğu, hadisleri reyile terk ettiği gibi tenkitler dile getirilmiştir. Bu ithamların hepsi âlimler tarafından cevaplandırılmış sadece Hanefîye değil diğer mezheplere mensup birçok ulemâ tarafından da tepkiyle karşılanmıştır. Nitekim Ebû Hanîfe'ye nispet edilen bir *Müsned* mevcuttur ve -eserin aidiyeti tartışılabilir- bu onun çok sayıda hadis rivâyet ettiği gerçeğini değiştirmemektedir. Ayrıca Ebû Hanîfe'nin talebeleri ve mezhebin diğer kurucu İmâmları Ebû Yûsuf (182/798) ve Muhammed eş-Şeybânî'nin (189/805) günümüze ulaşan hadis eserleri mevcuttur. Bununla birlikte Hanefî mezhebi her dönemde hadisler konusunda tenkit edilegelmiştir. Mezhebe karşı sergilenen bu tavır hadisler yönünden bir müdafaayı gerekli kılmış özellikle mezhebin görüşlerine mesned teşkil eden rivâyetlerin derlenmesi önem kazanmıştır.

Şerhu Meâni'l-Âsâr, Hanefî mezhebinin merfû mevkûf ve maktû rivâyetlerden delillerinin bir araya getirildiği önemli bir kaynaktır. Tahâvî (321/933) eserde muhaliflerin delillerine de yer vermiş, rivâyetleri mukayese ederek

⁵ Pezdevî, *Kenzü'l-Vusûl*, I, 16. Bkz. Erdem, Mehmet, "Ehl-i Sünnet Fıkh Mezheplerinin Hadis ve Rey Ekolü Olarak Sınıflandırılmasına Eleştirel Bir Bakış", s. 95.

kendi görüşlerinin doğruluğunu ve hadislere dayandığını ispat etmeye gayret etmiştir. İsmi zikredilmeyen muhalif grubu ekseriyetle Şafiiler oluşturmaktadır. Ehl-i rey olmakla itham ettikleri Hanefî mezhebinin hadislerle irtibatını geniş bir şekilde işleyen ilk eser olması ve özellikle Şafiî'ye tenkitler ihtiva etmesi *Şerhu Meânî'l-Âsâr*'ı Şafiî âlimlerin gündemine taşımıştır. Şafiî mezhebine olan sıkı tabiiyetiyle meşhur olan beşinci asır muhaddisi Beyhakî (458/1066) Tahâvî'nin fikhî istinbatlarında kullandığı hadislerin zayıf yahut asılsız olduğunu ve onun mezhebinin hadislere değil hadisleri mezhebine göre şekillendirmeye çalıştığını ortaya koyabilmek maksadıyla *Ma'rifetü's-Sünen ve'l-Âsâr*'ı telif etmiştir. Söz konusu iki kaynağı hicrî ilk iki asırda âlimlerin gündeminde geniş yer tutan ehl-i hadis ehl-i rey ihtilafının bir hasılası olarak değerlendirmek mümkündür.

Tahâvî ve Beyhakî müntesibi oldukları mezhepler açısından ziyadesiyle önem taşıyan iki âlimdir. Tahâvî, hadislerin tasnif döneminin son çeyreğinde yaşamış, yirmi yaşlarına kadar Şafiî, sonrasında Hanefî mezhebinin benimsemiş, Ebû Yûsuf ve Muhammed eş-Şeybânî'nin talebelerinin tedrisinden geçerek fıkıh ilmini; İmâm Nesaî (303/915) ve Müzenî (264/878) gibi büyük âlimlerden de hadis ilmini öğrenmiştir. Hanefî mezhebinin teşekkülü ve yayılmasında büyük rol oynayan Tahavî'nin hadis ve fıkıh ilimlerine dair çok kıymetli eserleri vardır. Eserlerinde Hanefî fikhını hadislere temellendirmeye çalışmış olması hasebiyle mezhebin tarihî gelişimine önemli katkılarda bulunmuştur. Ayrıca o, Hanefî mezhebinin büyük İmâmlarından herhangi bir rivâyet nakledilmeyen konulara dair hadisler zikretmiş olmasıyla da dikkat çeken bir âlimdir.⁶

Beyhakî de yaşadığı dönemin büyük âlimlerinin rahle-i tedrisinden geçmiş, Şafiî fakih ve muhaddis bir âlimdir. Hâkim en-Nîsâbûrî (405/1014), İbn Fûrek (406/1015), Cüveynî (478/1085) gibi önemli âlimlerden ilim öğrenmiştir. Mensubu olduğu Şafiî fikhının üstünlüğünü savunmuş ve bu alanda çok kıymetli eserler vermiştir. Eserleri sayesinde Şafiî fikhı daha geniş bölgelere yayılmış ve buralarda yer edinmiştir.⁷

Hanefî mezhebinin sistemleştirdiği dönemde kaleme alınmış olan *Şerhu Meânî'l-Âsâr*, Hanefî literatüründe önemli bir yere sahiptir. *Ma'rifetü's-Sünen* de Beyhakî'nin Şafiî fikhının temelini oluşturan hadisler, sahâbe kavilleri ile tabiûn sözlerini topladığı ve bunların sağlamlıklarını ispat etmeye çalıştığı, Şafiî fikhı açısından büyük önem arz eden bir eserdir. Eserde Beyhakî, altmıştan fazla konuda Tahâvî'ye itirazda bulunmuş, İmâm Şafiî'nin delillerini esas almak suretiyle meseleleri tartışmıştır. Bazı konularda Tahâvî'ye sadece kısa telmihlerde bulunmakla yetinirken bazılarında onun meseleye dair delillerini tek

⁶ İltaş, "Tahâvî", *DİA*, XXIX, 385-388.

⁷ Kandemir, "Beyhakî", *DİA*, VI, 58-61.

tek ele alarak cevaplandırmaya ve nihai kanaatin Şafîi'nin belirttiği gibi olduğunu isbat etmeye çalışmıştır. Beyhakî'nin Tahâvî'ye detaylı eleştirilerde bulunduğu konulardan biri de raf'u'l-yedeyn/namazda ellerin kaldırılması meselesidir.

II. Hicrî İlk Asırda Konuya Dair İhtilâfların Çerçevesi

Mezhepler arasında en çok ihtilafa konu olan ibadetlerden biri namazdır. Müslümanın günlük ibadetlerinde en fazla tekrar eden namazda ellerin ne zaman kaldırılması gerektiği hususunda derin görüş ayrılıkları bulunduğu görülmektedir. İftitah/namaza başlama tekbirinde -hükmüne dair farklı görüşler bulunsa da- ellerin kaldırılacağı hususunda hemen hemen bir ittifaktan söz etmek mümkündür. Rükû ve secdelerde alınan tekbirlerde ise mezheplerin farklı yaklaşımları söz konusudur.

Elleri kaldırma konusunda nakledilen muhtelif rivâyetleri esas alan âlimlerin iki konuda ihtilaf ettikleri görülmektedir. İlk ellerin nereye kadar kaldırılması gerektiği meselesidir. İmâm Mâlik, Şâfiî, Ahmed b. Hanbel, İshak b. Râhûye gibi bazı âlimler İbn Ömer ve Ebû Humeyd es-Sâidî rivâyetlerinden hareketle, “Eller omuzların hizasına kadar kaldırılır” demişlerdir.⁸Süfyân es-Sevrî, Ebû Hanîfe ve talebeleri ise Berâ b. Azib rivâyetini esas alarak, ellerin kulaklara kadar kaldırılması gerektiği görüşüne sahip olmuşlardır.⁹ İkinci ihtilaf konusu ise namaza başlama tekbiri haricindeki tekbirlerde ellerin kaldırılıp kaldırılmaması meselesidir.

Hanefî âlimlerin elleri kaldırma konusunda cumhurdan farklı düşüncükleri görülmektedir. Onlara göre namazda iftitah tekbiri haricinde ellerin kaldırılması sünnet değildir. Mezhebin düşünce yapısının teşekkülünde önemli bir yere sahip olan İbrâhîm en-Nehâî¹⁰ ve Süfyân-ı Sevrî'den¹¹ “Namazda ilk tekbir haricinde eller kaldırılmaz.” dedikleri nakledilmiştir. Ebû Hanîfe bu hususta, “Bir kimse namaza başlarken tekbir alır, ellerini kulaklarına kadar kaldırır, namazın artık hiçbir tekbirinde ellerini kaldırmaz.” demiştir.¹² Muhammed eş-Şeybânî, Hz. Ali ve Abdullah b. Mes'ûd'dan ellerini kaldırmadıklarına dair sağlam haberler geldiğini belirtmiş ve kendi kanaatlerinin de bu şekilde olduğunu ifade etmiştir.¹³

Bazı Hanefî âlimler delillerin tearuzunu gerekçe göstererek elleri kaldırmanın evlâ olduğunu söylemişlerdir. Onlara göre elleri kaldırma sabit olsa bile

⁸ İbn Rüşd, bu konudaki ihtilafın nakledilen rivâyetler ve “Amelu ehli Medine”ye muhalefetten kaynaklandığını, cumhurun ise omuzlara kadar kaldırılması konusunda ittifak ettiklerini kaydetmiştir. Bkz. İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid*, I, 143.

⁹ Hattâbî, *Meâlimü's-Sünen*, I, 192.

¹⁰ Muhammed eş-Şeybânî, *el-Hucce 'alâ Ehli'l-Medine*, I, 96.

¹¹ Mervezî, *İhtilâfu'l-Fukahâ*, s. 128.

¹² Muhammed eş-Şeybânî, *el-Hucce 'alâ Ehli'l-Medine*, I, 94.

¹³ Muhammed eş-Şeybânî, *el-Hucce 'alâ Ehli'l-Medine*, I, 94.

sünnet seviyesine çıkması mümkün değildir. Sabit değilse bu bir bidattir. Bir bidati terk ise Sünnet'i işlemekten önce gelir. Çünkü sübûtu kabul edilse bile ellerin kaldırılmaması namazın fesadını gerektirmez. Sabit olmayan bir şeyin namaza dâhil edilmesi ise "amel-i kesîr"e gireceği için namazı bozar.¹⁴

Şâfiî, çok sayıda sahâbîden ellerini kaldırdıklarına dair nakiller bulunduğunu, bu sebeple İmâm, cemaat, kadın, erkek, münferit yahut cemaat halinde namaz kılan herkesin üç yerde yani namaza başlarken, rükûa eğilirken ve rükûdan doğrulurken ellerini omuz hizasına kaldırması gerektiğini söylemiştir.¹⁵ Bazı âlimler bu üç yere ilaveten secdeler arasında yahut teşehhütten kalkarken; bazıları ise her eğiliş ve kalkışta ellerin kaldırılması gerektiğini ifade etmişlerdir.¹⁶

Namazda ellerin kaldırılması konusunda cumhurun ittifakı bulunduğu, dört halife, aşere-i mübeşşere, uzak beldelere dağılmalarına rağmen sahâbenin büyüklerinden birçoğunun ittifak ettikleri bundan başka bir sünnet bilinmediği söylenmiştir.¹⁷ Ellerin kaldırılacağına dair; Hz. Ömer, Hz. Ali, Vâil b. Hucr (51/671), Mâlik b. Huveyris, Enes b. Mâlik, Ebû Hureyre, Ebû Humeyd, Ebû Üseyd (40/660), Sehl b. Sa'd, Muhammed b. Mesleme (43/663), Ebû Katâde, Ebû Musa el-Eşarî, Cabir b. Abdillâh ve Umeyr el-Leysi'den rivâyet nakledilmiştir.¹⁸ Suyûtî, ellerin kaldırılmasını mütevatir rivâyetler arasında zikretmiştir.¹⁹ Evzâî, "Kufeliler haricinde Hicaz, Şam ve Irak ehlinin ellerini kaldırdığını gördüm." demiştir.²⁰ Hasan-ı Basrî, İbn Sîrîn, Atâ b. Ebî Rabâh, Tâvûs, Mücahit, Kasım b. Muhammed, Sâlim b. Abdillâh, Katâde, Mekhûl, Said b. Cübeyr, İmâm Mâlik,²¹ Abdullah b. Mübarek, Süfyân b. Uyeyne, Şâfiî, Ahmed b. Hanbel, İshak, Ebû Ubeyd, Ebû Sevr, Taberî gibi âlimler ellerin kaldırılması gerektiğini savunmuşlardır.²² İbrâhîm en Nehaî, İbn Ebî Leylâ, Alkame b. Kays (62/682), Esved b. Yezîd, Amir eş-Şa'bî, Ebû İshak es-Sebü, Süfyân es-Sevrî,

¹⁴ Kasânî, *el-Bedaiu's-Sanâi*, I, 208.

¹⁵ Şâfiî, *el-Ümm*, I, 126-127.

¹⁶ İbn Battal, *Şerhu Sahihi'l-Buhârî*, II, 354.

¹⁷ Moğoltay, *Şerhu Süneni İbn Mâce*, s. 1466.

¹⁸ Mübarekpûri, *Tuhfetü'l-Ahvezî*, II, 89.

¹⁹ Suyûtî, *Katfu'l-Ezhâr*, s. 95.

²⁰ Mervezî, *İhtilâfu'l-Fukahâ*, s. 129.

²¹ İmam Mâlik'ten ellerin kaldırılması konusunda nakledilenler ihtilâfıdır. Talebelerinden İbn Kasım'ın naklettiğine göre İmâm Mâlik sadece iftâh tekbinde ellerini kaldırmış diğerlerinde kaldırmamıştır. Namazda elleri kaldırmayı zayıf bir görüş olarak değerlendirmiştir. Bunun yanında birçok talebesi onun ellerini kaldırdığını rivâyet etmişlerdir. İbn Vehb'in haber verdiğine göre ise onun son ameli "elleri kaldırmak"tır. Bkz. *Muhtasarü İhtilâfi'l-Ulema*, I, 199; Mervezî, *İhtilâfu'l-Fukahâ*, s. 130; İbn Abdilberr, *el-İstizkâr*, I, 408.

²² Aynî, *Nuhab*, V, 458.

Hayseme, Kays, Vekî' gibi bazı âlimler ise ellerin kaldırılmayacağı kanaatinde-
dirlir.²³

Ebû Hanîfe ile Evzâî arasında geçtiği söylenen şu hadise elleri kaldırma ko-
nusundaki ihtilafı ve müctehitlerin görüşlerine mesned teşkil eden delilleri
özetler niteliktedir:

“Nakledildiğine göre Evzâî, Ebû Hanîfe ile karşılaşmış ve ona “İbn Ömer
hadisine rağmen nasıl olur da rükûda elleri kaldırmıyorsunuz” demiş. Ebû
Hanîfe “İbrâhîm en-Nehâî'nin Alkame'den naklettiği, Resûlüllâh'ın (s.a.v.) ilk
tekbir haricinde ellerini kaldırmadığını haber veren İbn Mes'ûd rivâyetini”
zikredince Evzâî “Ebû Hanîfe ne tuhaf. Ben ona Zührî, Sâlim'den rivâyet etti
diyorum o Hammâd-İbrâhîm-Alkame'den diyor.” diyerek tepkisini dile getir-
miş ve âlî isnad olduğu için Zührî rivâyetinin râcih olduğunu belirtmiştir. Ebû
Hanîfe ise “Hammad Zührî'den İbrâhîm de Sâlim'den daha fakihdir. İbn
Ömer'in ise önce gelmişliği olmasa Alkame ondan fakihdir diyeceğim. İbn
Mes'ûd rivâyeti râvîlerinin fikhından dolayı tercihe daha layıktır. Çünkü itibar
uluvve değil fikhadır.” demiştir.²⁴

Ellerin kaldırılmasının sünnet olmadığı şeklindeki görüşe âlimlerin zaman
zaman sert tavırları müşahade edilmiştir. Evzâî ve Süfyân-ı Sevrî'nin bu ko-
nuda Mekke'de münazaraya giriştikleri, Evzâî'nin çok sinirlenip “Haydi han-
gimiz haklıysa lanetleşelim” dediği, Sevrî'nin gülümsemesi üzerine Evzâî'nin
iyice hiddetlendiği nakledilmiştir.²⁵ O, namazda ellerini kaldırmayanın namazı
olmayacağını söylemiş, Kufe ehlinin bu hususta seleflerine muhalefet ettikle-
rini ifade etmiştir. Onunla birlikte Humeydî ve Dâvûd ez-Zahirî'nin bazı tale-
beleri, ellerini kaldırmayanın namazının eksik kalacağını belirtmişlerdir.²⁶ İbn
Abdilberr Hz. Peygamber'in (s.a.v.) bir sahâbîye namazı öğretirken sadece
farzlarını öğrettiği, sünnetlerini öğretmediğini haber veren ve bu şekilde kıla-
cağı namazın makbul olacağını ihsas eden rivâyetten hareketle bu görüşe ka-
tilmadığını ifade etmiştir.²⁷

Ahmed b. Hanbel elleri kaldırmamayı savunanları “bidatçılar” olarak nite-
lemiştir. Ebû Ya'lâ her ne kadar onun bu sözünü iftitahtan tek birini terk edenlere
hamletmeye çalışsa da İbn Receb onun bu çabasını uzak bir tevil olarak değer-
lendirmiştir. Zira birçok talebesi onun ellerini kaldırmayanlar için “târiku's-
sünne/sünnet'i terkeden” dediğini nakletmişlerdir. Bunun yanında İbn Han-

²³ Aynî, *Nuhab*, V, 460.

²⁴ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, I, 311.

²⁵ İbn Receb, *Fethu'l-Bârî*, VI, 229-230.

²⁶ İbn Abdilberr, *İstizkâr*, I, 411.

²⁷ İbn Abdilberr, *İstizkâr*, I, 412.

bel'in "Elleri kaldırmayı tercih etsem de kaldırmayanların arkasında namaz kı-
lıyorum." dediği de nakledilmiştir.²⁸ İhtilafın derinleşmesini engelleme ve fit-
neye zemin hazırlamama adına böyle bir söyleme ihtiyaç hissettiği akla gel-
mektedir.

Elleri kaldırmayanlar konusunda sert tutumuyla öne çıkan âlimlerden biri
de İmâm Buhârî'dir. Meselenin önemine ve katiyetine binaen konuya özel bir
risale²⁹ telif eden Buhârî de elleri kaldırmamayı "Sünnetten yüz çevirmek" ola-
rak nitelemiş ve risalesinde Sünnet'e ittibanın önemine dair ayetlere ve hadis-
lere yer vermiştir. On yedi sahâbîden, ellerini kaldırdıklarını ifade eden ri-
vâyetleri aktaran Buhârî³⁰, ilim ehli birçok kişinin, ellerini kaldırmayanlardan
tövbe etmelerini istediklerini yapmaması halinde de meclislerinden onları
kovduklarını kaydetmiştir.³¹

Görüldüğü üzere namazda iftitah tekbiri haricinde ellerin kaldırılması hu-
susu âlimler arasında ihtilafli meselelerdendir. Hicrî ilk asırlardaki görüşler
ana hatlarıyla zikredildikten sonra takip eden başlıkta Tahâvî'nin değerlendirmeleri ve Beyhakî'nin itirazları ele alınacak bu esnada hadis âlimlerinin konu-
nun anlaşılmasına katkıda bulunan görüşlerine de yer verilecektir.

III. Tahâvî'nin Değerlendirmeleri ve Beyhakî'nin İtirazları

Tahâvî namazda, iftitah tekbiri haricinde ellerin kaldırılmaması gerektiğini
düşünmektedir. Konuya dair hem muhaliflerinin hem de kendilerinin esas al-
dıkları rivâyetleri aktarmaktadır. Tahâvî eserinin neredeyse tamamında tatbik
ettiği yöntemi gereği öncelikle konuya, kendilerine muhalefet eden âlimlerin
delillerini zikrederek başlamakta sonrasında kendi delillerini sıralamakta ve
tartışmaktadır. Tahâvî'ye göre namazda rukûya giderken ve rukûdan doğru-
lurken ellerin kaldırılması gerektiğini düşünenlerin delilleri cümlesinden ola-
rak; Hz. Ali, Abdullah b. Ömer, Ebû Humeyd es-Sâ'idî rivâyeti ve mutabilerine
yer vermiştir.

A. Hz. Ali Rivâyeti

Ubeydullah b. Râfi'in Ali b. Ebî Talib'ten naklettiğine göre Resûlüllâh
(s.a.v.) farz namazına kalktığı zaman tekbir almış ve ellerini omuzları hizasına
kaldırmıştır. Kıraatini bitirip rükûa eğilmek istediğinde de rükûu bitirip doğ-
rulamak istediğinde de bunu yapmıştır. Otururken ellerini hiç kaldırmamıştır.
Secdeden doğrulurken yine ellerini bu şekilde kaldırmış ve tekbir almıştır.³²

Hanefî âlimlerin fıkıhta ve hadiste önemli kaynaklarından birisi olan Hz.

²⁸ İbn Receb, *Fethu'l-Bârî*, VI, 332-333.

²⁹ Bkz. Buhârî, *Raf'u'l-Yedeyn fi's-Salât*, Dâru İbn Hazm, Beyrut 1996.

³⁰ Buhârî, *Raf'u'l-yedeyn*, s. 21-22.

³¹ Buhârî, *Raf'u'l-yedeyn*, s. 59.

³² Tirmizî, *Daavât*, 32; Ebû Dâvûd, *Salât*, 120; İbn Mâce, *İkâmetü's-Salât*, 15; Ahmed b. Han-
bel, II, 123; Tahâvî, *Şerh*, I, 288.

Ali'den nakledilen rivâyete yine bizzat kendi amelinin bunun aksine olduğunu haber veren rivâyetle itiraz edilmiştir. Tahâvî şu rivâyete yer vermiştir:

Ebû Bekir en-Neşeli'nin Asım b. Küleyb'den onun da babasından naklettiğine göre Hz. Ali namazda ellerini ilk tekbirde kaldırmış sonrasında ise hiç kaldırmamıştır.³³

Tahâvî'ye göre Asım b. Küleyb'ten nakledilen bu rivâyet Abdurrahman b. Ebi'z-Zinâd'ın rivâyet ettiği ilk hadis için iki durumdan birisini gerekli kılmaktadır: Ya hadisin senedinde bir problem vardır yahut da hadisin aslında elleri kaldırma yoktur. Nitekim rivâyetin İbn Huzeyme'nin naklettiği Hz. Ali rivâyeti sened ve metin olarak İbn Ebi'z-Zinad rivâyetiyle aynı olmasına rağmen elleri kaldırma konusunda orada bir bilgi yoktur. Şayet bu rivâyet mahfuz İbn Ebi'z-Zinâd rivâyeti hatalı ise delil olma niteliğini kendiliğinden kaybetmiştir.³⁴ Daha fazla bilgi verdiği için İbn Ebi'z-Zinâd rivâyeti sahih kabul edilirse; Hz. Ali Resûlüllâh'ın (s.a.v.) ellerini kaldırdığını görüp de bunu sonradan terk ettiği için rivâyetin mensuh olduğu ortaya çıkacaktır.³⁵

Tahâvî'nin tenkit ettiği Abdurrahman b. Ebi'z-Zinâd, etbâu't-tâbiinin büyüklerindedir. Tesbit edebildiğimiz kadarıyla Abdurrahman b. Mehdî ve Fellâs onun "zayıf" olduğunu, Ali b. el-Medinî ise Medine'de naklettiklerinin sahih Bağdat'ta naklettiklerinin ise zayıf olduğunu söylemiştir. İbn Hibbân'a göre hafızasının kötülüğü ve hatasının fazlalığından dolayı sika râvilerden maklub hadisler nakletmektedir ve rivâyetleri delil olacak nitelikte değildir.³⁶ İbn Ebi'z-Zinâd'a dair yapılan bu tenkitler rivâyetleri noktasında şüpheye sebep olmaktadır.

Neşeli (166/783) rivâyetinin sıhhati konusunda hiç şüphe taşımayan Tahâvî, ilk rivâyette kusur aramakta, bulunmaması halinde de mensuh olmasına hükmetmektedir. Oysa Beyhakî, Dârimî'nin, Hz. Ali'nin sadece iftitah tekbirinde ellerini kaldırdığını ifade eden Asım b. Küleyb rivâyeti için "Senedi vâhidir" dediğini kaydetmiştir. Gerekçe olarak ise rivâyetin isnadındaki râvilerden Ebû Bekir en-Neşeli'nin; nakillerine güvenilecek, rivâyetiyle Sünnet sabit olacak bir râvî olmamasını ileri sürmüştür.³⁷

³³ *Muvatta*, Salât, 109; Muhammed eş-Şeybânî, *el-Hucce 'alâ Ehli'l-Medine*, I, 96-97; İbn Ebi Şeybe, *Musannef*, I, 213.

³⁴ Tahâvî, *er-Red ale'l-Kerâbisi*'de sahih olanın; Hz. Ali'nin ilk tekbir haricinde Resûlüllâh'tan (s.a) sonra elleri kaldırmayı terk ettiğini haber veren rivâyet olup, vâhî olanın ise; isnadında Abdurrahman b. Ebi'z-Zinâd bulunduğu için İbn Ebî Râfi' rivâyeti olduğunu söylemiştir. Bkz. Aynî, *Nuhab*, V, 490.

³⁵ Tahâvî, *Şerh*, I, 292.

³⁶ Zehebi, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, VIII, 168-169.

³⁷ Beyhakî, *Ma'rife*, I, 550.

Beyhakî'nin bu kanaatine Hanefî muhaddis İbnü't-Türkmânî karşı çıkmaktadır. Kaydettiğine göre Nehşeli'den; Abdurrahman b. Mehdî,³⁸ Ahmet b. Yunus gibi sika âlimler hadis nakletmiştir. Aynı zamanda Nehşeli; Müslim, Tirmizi ve Nesai'nin ricalindedir. Ahmed b. Hanbel³⁹ ve Yahyâ b. Ma'in⁴⁰ onu sika kabul etmiş, Ebû Hatim er-Râzî; "Hadisi yazılır" demiştir.⁴¹ Onunla aynı kanaati paylaşan Aynî, İbn Ebî Şeybe'nin de Nehşeli'nin hadislerine yer verdiğini eklemiştir.⁴²

Rical kaynaklarına bakılınca Beyhakî'nin güvenilmez dediği Ebû Bekir en-Nehşeli hakkında İbn Sa'd'ın (230/845) "zayıf kabul edilen rivâyetleri vardır"⁴³ dediği görülmektedir. Zehebî onun için "saduktur" kaydı düşmüş, İbn Ma'in, İbn Hanbel ve İclî'nin "sika" dediklerini İbn Hıbbân'ın⁴⁴ ise onu tenkit ettiğini söylemiştir.⁴⁵ Münekkîd âlimlerin ekserisi onun etbâu't-tabiiinden, Kufeli sika bir râvî olduğunu ifade etmiş, kaynakların bir kısmında ise Murcî olduğu zikredilmiştir.⁴⁶

Nehşeli hakkında bazı menfi görüşler yer almakla birlikte ağır basan kanaatin onun makbul, rivâyetleriyle ihticac edilebilecek râvîlerden kabul edildiği şeklinde olduğunu söyleyebiliriz. Beyhakî'nin onu cerh eden ifadeler kullanıp âdeti olmasına rağmen başka âlimlerin kanaatlerini aktarmaması ve tenkidine dair herhangi bir gerekçe zikretmemesi ilgi çekicidir.

Buhârî ise Abdurrahman b. Mehdî'nin "Sevrî'ye Nehşeli-Asım rivâyetini sordum onu kabul etmedi" dediğini kaydetmiştir.⁴⁷

Hız. Ali'den nakledilen birbirine muarız söz konusu iki rivâyet sıhhat açısından değerlendirildiğinde ikisinin isnadında da cerh edilmiş râvîler bulunduğu görülmektedir. Kanaatimizce rivâyetlere dair sahih hüküm aynı konuda gelen rivâyetlerin desteklemesiyle verilebilecektir.

B. Abdullah b. Ömer Rivâyeti

Elleri kaldırma hususunda üzerinde en fazla durulan rivâyetlerden birisi

³⁸ Abdurrahman b. Mehdî'nin onun hakkında "Kufe âlimlerinin sikalarındandır." dediği nakledilmiştir. Bkz. Mizzi, *Tezhibü'l-Kemâl*, XXXII, 382.

³⁹ Mizzi, *Tezhibü'l-Kemâl*, XXXIII, 156.

⁴⁰ Bkz. İbn Ma'in, *et-Târih*, III, 334.

⁴¹ İbnü't-Türkmânî, *el-Cevheru'n-Nakî*, II, 78.

⁴² Aynî, *Nuhab*, V, 490.

⁴³ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, VI, 355.

⁴⁴ Tesbit edebildiğimiz kadarıyla Nehşeli hakkında en olumsuz kanaat İbn Hıbbân'a aittir. İbn Hıbbân onun bildiklerini unuttuğunu, hata yapıp farketmediğini, bu sebeple hadislerinin delil olamayacağını söylemiştir. Bkz. Zehebî, *el-Mizanu'l-İ'tidâl*, IV, 496.

⁴⁵ Zehebî, *el-Muğnî*, II, 773; *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, VII, 32.

⁴⁶ Bkz. Yahyâ b. Ma'in, *et-Tarih*, III, 334; Mizzi, *Tezhibü'l-Kemâl*, XXXIII, 155-156; Zehebî, *el-Kâşif*, II, 414.

⁴⁷ Buhârî, *Raf'u'l-Yedeyn*, s. 49.

Şâfiî'nin de görüşünün merkezine oturttuğu Abdullah b. Ömer rivâyetidir. Tahâvî'nin, Süfyân b. Uyeyne- Zühri- Sâlim b. Abdillâh kanalıyla Abdullah b. Ömer'den naklettiğine göre o şöyle demiştir:

“Hz. Peygamber'in (s.a.v.) namaza başlarken, rükûa eğilirken ve rükûdan doğrulurken tekbir getirdiğinde ellerini omuzları hizasına kaldırdığını gördüm. İki secde arasında ise ellerini kaldırmadı.”⁴⁸

Tahâvî bu rivâyetin mukabilinde Abdullah b. Ömer'in ellerini kaldırmadığının da nakledildiğini söylemiş şu rivâyete yer vermiştir:

Mücahit şöyle demiştir: “İbn Ömer'in arkasında namaz kıldım. İlk tekbir haricinde ellerini namazda hiç kaldırmadı.”⁴⁹

Muhammed eş-Şeybânî de İbn Ömer ve İbn Mes'ûd'un iftitah tekbiri haricinde ellerini kaldırmadığını nakletmiştir.⁵⁰

Tahâvî, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) ellerini kaldırdığını gören Abdullah b. Ömer'in nesh düşüncesinde olmasa O'ndan sonra elleri kaldırmayı bırakmış olmasının mümkün olmadığını söylemiştir. Bu hadisin münker olduğu öne sürülür ve Tâvus'un İbn Ömer'in ellerini kaldırdığını gördüğü haberi zikredilirse, Tâvus'un görmesi İbn Ömer'de henüz nesh fikri oluşmadan önceki duruma, Mücahit'in de onun en son amelini görmüş olmasına hamledileceğini ifade etmiştir.⁵¹

Beyhakî ilk rivâyeti İmâm Mâlik'ten Yahyâ b. Said el-Kattân, Abdurrahman b. Mehdî, Cüveyriye b. Esmâ, İbrâhîm b. Tahmân, Ma'n b. İsâ, Hâlid b. Mahled, Bişr b. Amr ve başka muhaddislerin de naklettiğini kaydetmiştir. Ayrıca İmâm Mâlik'in hadisi aldığı Zühri'den çok sayıda râvî, onun rivâyet ettiği Sâlim b. Abdillâh'tan da yine birçok âlimin hadisi aktardıklarına işaret etmiştir. Ayrıca hadisin İbn Ömer'e dayanan mevkûf tarikleri yanında merfû rivâyetlerin de nakledildiğini söylemiştir.⁵²

Tahâvî'nin naklettiği ikinci rivâyeti tenkit eden Beyhakî, isnaddaki Ebû Bekir b. Ayyâş'ın, ömrünün son dönemlerinde hafızasının zayıfladığını, muhtelit râvîlerden olduğunu ifade etmiştir. Ona göre böyle zayıf bir rivâyetle İbn Ömer hadisinin mensuh olması mümkün değildir. Sahih olsa bile rivâyetler arasını cem' etmek mümkündür. İbn Ömer namazda elleri kaldırmamayı da caiz gördüğü için bazen terk etmiş olabilir. Yahut İbn Ömer ellerini kaldırmış, bazen unutarak kaldırmamış ve Mücahit o anına denk gelmiştir. Çünkü onunla fazla vakit geçirenler onun ellerini defalarca kaldırdığını söylemişlerdir. Onun bu

⁴⁸ Buhârî, Sıfetu's-Salât, 2; Müslim, Salât, 21; Tirmizî, Salât, 78; Ebû Dâvûd, Salât, 118; Nesâî, İftitâh, 2; İbn Mâce, İkâmetü's-Salavât, 15; Dârimî, Salât, 42; Ahmed b. Hanbel, VIII, 140.

⁴⁹ İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, I, 214; Tahâvî, *Şerh*, I, 292.

⁵⁰ Muhammed eş-Şeybânî, *el-Hucce 'alâ Ehli'l-Medine*, I, 97.

⁵¹ Tahâvî, *Şerh*, I, 292.

⁵² Beyhakî, *Marife*, I, 541.

fiili elleri kaldırmanın sünnet olduğuna, terk etmiş olması da vacip olmadığına delil olabilir.⁵³

Beyhakî Tahâvî'nin nesh kanaatine bir de şu rivâyetle karşı çıkmaktadır:

Nâfi'den (117/735) nakledildiğine göre İbn Ömer namazda ellerini kaldırmayan birisini görürse ondan yüz çevirirdi.⁵⁴

Beyhakî, ellerini kaldırmayanlara bu şekilde tepki gösteren İbn Ömer'in ellerini bazen kaldırmadığını haber veren hadisleri referans alarak rafu'l-yedeyn'in mensuh olduğu iddiasında bulunmayı batıl bir çaba olarak görmektedir.⁵⁵

Hanefî muhaddis Tânevî, İbn Ömer'in bu tavrını, elleri kaldırmayı bidat görüp terk etmeyi vacip kabul edenlere hamletse de⁵⁶ bu çok tatmin edici bir tevil gibi gözükmemektedir.

Beyhakî'nin bu konudaki önemli kaynaklarından biri olan Buhârî de Mücahit rivâyeti için menfî kanaat sahibidir. Ona göre İbn Ömer'den böyle bir şeyin sabit olmadığı ilim ehli nezdinde malumdur. Rivâyet sahih kabul edilse bile bu, İbn Ömer'in namazda bir hatası olabilir. Herkes zaman zaman namazda hata yapabilir. Nitekim Hz. Ömer'in namazda kıraati unuttuğu nakledilmiştir. Bununla birlikte ellerini kaldırmayana tepki gösterdiği nakledilen İbn Ömer'in buna muhalefet etmiş olması mümkün değildir.⁵⁷ Buhârî bizzat Mücahit'in kendisinin de namazda ellerini kaldırdığının nakledildiğini ve bunun söz konusu Mücahit rivâyetinden daha sahih olduğunu ifade etmiştir.⁵⁸ İmâm Buhârî'nin elleri kaldırma konusunda müteşeddid ve kat'î görüş sahibi olduğunu söylemiştik. Ellerin kaldırılmaması haberini sahâbînin hatasına hamletmesi de bu kanaatimizi desteklemektedir.

Rivâyetin sıhhatine dair muhtelif kanaatler olduğu görülmektedir. İbnü't-Türkmânî, "Sahihtir,"⁵⁹ derken Aynî, rivâyetin Buhârî ve Müslim'in şartlarına uygun olduğunu söylemiştir.⁶⁰ Mübarekpurî ise rivâyetin birçok açıdan zayıf olduğunu kaydetmiştir. Ona göre isnaddaki Ebû Bekir b. Ayyâş ömrünün sonuna doğru hıfzı değişen bir râvidir. Ayrıca bu rivâyet şazdır. Çünkü İbn Ömer'in birçok hafız-sika talebesi ondan muarız hüküm ihtiva eden haberi

⁵³ Beyhakî, *Ma'rife*, I, 557.

⁵⁴ Beyhakî, *Ma'rife*, I, 562.

⁵⁵ Beyhakî, *Ma'rife*, I, 562.

⁵⁶ Tânevî, *I'lâu's-Sünen*, II, 66.

⁵⁷ Buhârî, *Raf'u'l-Yedeyn*, s. 54.

⁵⁸ Buhârî, *Raf'u'l-Yedeyn*, s. 150

⁵⁹ İbnü't-Türkmânî, *el-Cevheru'n-Nakî*, II, 73

⁶⁰ Aynî, *Nuhab*, V, 493.

rivâyet etmişlerdir. Yahyâ b. Maîn de rivâyet için “Asılsızdır” demiştir.⁶¹ Nevevî rivâyetin elleri kaldırmanın müstehap olduğuna delalet ettiğini söylemiş⁶² İbn Hacer de İbn Ömer’in bazen yapıp bazen yapmamasına hamletmiştir.⁶³

Cerh ve tadil âlimlerinin Ebû Bekir b. Ayyâş hakkında onu hem cerh hem de tadil eden ifadeleri bulunmaktadır. Onun sika ve sadûk olduğu lakin çok hata yaptığı söylenmiştir.⁶⁴ Yahyâ b. Ma’in Honun için sika demiştir. Yahyâ b. Said el-Kattân’a ismi anıldığı zaman yüzünü ekşittiği nakledilmiştir. Ahmed b. Hanbel onun çok hata yaptığını, kitaplarında ise hata olmadığını söylemiştir.⁶⁵ Kaynaklarda, onun kitabındaki hadislerde hata olmadığı fakat hafızasının zayıfladığı, çok hata yaptığı fakat birçok sika âlimin ondan hadis aldığına vurgu yapıldığı görülmektedir. Tânevî, İbn Adî’nin “Ondan sikaların yaptığı nakillerde münker bir hadis bilmiyorum” dediğini, bu hadisi de ondan sika râvilerden Ahmed b. Yunus’un rivâyet ettiğini kaydetmiştir.⁶⁶

Âlimlerin birbirine muhalif gibi görünen rivâyetler arasında metin açısından da bir tercihe gittikleri görülmektedir. Şafiî âlimler Mücahit hadisinin Nâfi’ ve Sâlim b. Abdillâh rivâyetlerine muarız olduğunu söylemişlerdir. Onlara göre ikisinin rivâyetinde de İbn Ömer’in yaptığı bir fiil haber verilmektedir yani müsbet bilgi ihtiva etmektedir. Mücahit hadisi ise yapmadığını haber verdiği için menfidir. Onlara göre bu gibi durumlarda müsbet haber veren tercih edilir. Çünkü Mücahit’in naklettiği gibi terk ettiği sabit olsa bile bunun ancak cevazı beyan kabilinden olduğu ve onun bunu vacip görmediği düşünülür.⁶⁷

Elleri kaldırmanın sünnet olduğunu düşünen âlimlerin ekserisinin dile getirdiği bu değerlendirmeye Aynı itiraz etmiştir. O, müsbetin nâfiye takdim olunacağı şeklinde mutlak bir kabul olamayacağını söylemiştir. Ona göre müsbet, râvileri yönünden tercihe şayan olabileceği gibi nâfi rivâyet için de bu söz konusudur. Lakin nefy ifade eden bir delil müsbet ile denk olur ve aralarında da bir muaraza mevcut olursa nefy de ilim ifade eden bir rivâyet olmazsa bu takdirde müsbet mukaddem olabilir. Elleri kaldırma konusunda ise nefy ilim ifade eden bir rivâyettir. Çünkü Abdullah b. Mes’ûd, Resûlüllâh’ın (s.a.v.) bizzat ilk seferde ellerini kaldırdığını ve sonrasında kaldırmadığını görmüştür. İbn Ömer hadisi de ilim ifade eden bir delilden kaynaklanan isbattır. O zaman kuvvet ve za’fta iki rivâyet eşittir. O halde böyle bir kaideden hareketle ellerin

⁶¹ Mübârekpûrî, *Tuhfetü'l-Ahvezî*, II, 96.

⁶² Nevevî, *Hulâsatu'l-Kelâm Şerhu Umdeti'l-Ahkâm*, s. 71.

⁶³ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, II, 220.

⁶⁴ İbn Sa’d, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, VI, 386.

⁶⁵ Zehebi, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, VIII, 497.

⁶⁶ Tânevî, *Flâu's-Sünen*, II, 65.

⁶⁷ San'ânî, *Sübülü's-Selâm*, I, 251.

kaldırması tercih edilemez.⁶⁸

Tahâvî'nin İbn Ömer'de nesh kanaati oluştuğu için ellerini kaldırmayı bıraktığı şeklindeki yorumu Hanefilerden de itiraz edenler olmuştur. Son devir Hanefî muhaddislerinden Luknovî, Mücahit'in naklindeki elleri kaldırmamanın mı yoksa Sâlim ve Nâfi' rivâyetlerindeki ellerini kaldırmanın mı sonra vuku bulduğu bilinmediği için nesh görüşüne katılmamaktadır. Çünkü İbn Ömer önceleri kaldırmazken sonra bunun bağlayıcılığına kanaat getirip ellerini kaldırmış olabilir. Luknovî bahsi geçen muarız rivâyetlerin, râvînin rivâyetine muhalefet etmesiyle de açıklanamayacağını düşünmektedir. Çünkü buna karşı da râvînin fiili müekked sünnet olarak değerlendirmeyip ara sıra terk etmeyi caiz görme ihtimali ile itiraz edilebileceğini ifade etmiştir. Hanefî mezhebinin muarız hadisleri değerlendirmede işlettiği önemli kaidelerden biri olan rivâyete muhalefetin mutlak muhalefet biliniyorsa cari olabileceğini söylemiştir.⁶⁹

Kanaatimizce İbn Ömer'den nakledilen ilk rivâyet sahih ve ilim ehli nezdinde makbul bir hadistir. Tahâvî'nin naklettiği, Hanefîlerin görüşlerine mesned teşkil eden ikinci hadis ise sıhhat açısından ilk rivâyete denk değildir. Tahâvî'nin Mücahit rivâyetinin akabinde "bu rivâyetin münker olduğu öne sürülürse" şeklindeki ifadesi dikkat çekicidir. Seleflerinin esas aldığı bu rivâyet için muhaddis bir fakih olarak münker denildiğini yahut denilebileceğini peşinen kabul etmekte mukabilinde zikredilen Tâvus rivâyetini de tenkit etmektedir. Tahâvî, öncesindeki Hanefî müctehidler gibi meseleyi nesh yöntemi ile çözmektedir. Lakin yukarıda da aktardığımız gibi bu nesh düşüncesi hem muhaliflerini hem de bazı Hanefî âlimlerini ikna eden bir iddia değildir.

C. Ebû Humeyd es-Sâ'idî Rivâyeti

Şâfiî'nin en fazla üzerinde durduğu rivâyetlerden birisi Tahâvî'nin de naklettiği Ebû Humeyd es-Sâ'idî rivâyetidir. Özetle şu şekildedir:

Abdulhamid b. Cafer'in Muhammed b. Amr b. Atâ'dan naklettiğine göre Ebû Humeyd es-Sâ'idî, içlerinde Ebû Katâde'nin de bulunduğu on sahâbîn

⁶⁸ Aynî, *Nuhab*, V, 469.

⁶⁹ Leknevî, *et-Ta'likü'l-Mümecced*, I, 397.

arasında Hz. Peygamber'in (s.a.v.) iftitah tekbirinde, rukûya eğilirken, kalkarken, teşehhütten sonra⁷⁰ ayağa kalkınca tekbir getirip ellerini omuzları hizasına kaldırdığını anlatmış, yanındaki sahâbiler de onu tasdik etmişlerdir.⁷¹

Tahâvî, Abdulhamit'i zayıf kabul etmelerine rağmen onun rivâyetini delil getirmelerini doğru bulmamıştır. Ayrıca ifade ettiğine göre, Muhammed b. Amr b. 'Atâ bu hadisi Ebû Humeyd'den yahut onunla birlikte nakleden birinden işitmemiştir. Arada meçhul bir râvî vardır. Attâf b. Hâlid bu hadisi "Muhammed b. Amr b. 'Atâ- Bir adamdan" şeklinde nakletmiştir. İlâveten kaydettiğine göre, hadisin Ebû Asım-Abdulhamit tarikinde yer alan "Onların hepsi "Doğru söyledin" dediler" ifadesi diğer tariklerde yer almamaktadır.⁷²

Beyhakî, Yahyâ b. Ma'in'in Abdulhamit için "sıkadır" dediğini, Müslim'in de *Sahih*'inde ondan nakilde bulunduğunu söylemiştir. İnkita iddiasının da doğru olmadığı kanaatindedir. Buhârî'nin *Tarih*'inden⁷³ rivâyetle; Muhammed b. Amr b. Ata'nın Ebû Humeyd, Ebû Katade ve İbn Abbâs'tan hadis işittiğini kaydetmiştir.⁷⁴ Beyhakî'nin kaydettiğine göre Muhammed b. Amr b. Ata ile Ebû Humeyd arasına meçhul kişiyi sokanlardan biri Attâf'tır ve İmâm Mâlik onu övmemiştir. Diğeri ise İsâ b. Abdillâh'tır ki Abdulhamit kadar meşhur bilinen biri değildir. İsmi bile ihtilâfıdır. Yahyâ b. Ma'in de Muhammed b. Amr b. Ata'nın Abdülhamit'ten hadis işittiğini söylemiştir.⁷⁵

Aynî, Beyhakî'nin Tahâvî'ye yönelttiği tenkitleri ele almış ve Tahâvî'nin Abdulhamit hakkında mesnetsiz konuşmadığını söylemiş, Süfyân es-Sevrî ve Yahyâ b. Said el-Kattân'ın onun hakkında menfi kanaate sahip olduklarını nakletmiştir. İbnü'l-Cevzî'nin (597/1201) de onu *Kitabu'd-Duafa ve'l-Metrukîn*'de zikrettiğini söylemiştir. Aynî'ye göre, bu tenkit Tahâvî'ye ait olsa da

⁷⁰ Sikaların yapmış oldukları ziyadeleri kabul eden Şafiilerin, Ebû Humeyd rivâyetindeki, "te-hıyyâtan kalkıştaki tekbiri" kabul etmeleri gerektiğini kaydeden Hattâbî, "Hz. Ali'den, secdelerden kalkışta ellerini kaldırdığı nakledilmiş ama hiçbir fakihin bu minvalde görüşünü bilmiyorum, hâlbuki hadis sahih olsaydı amel vacip olurdu." demiştir. Bkz. Hattâbî, *Meâlimü's-Sünen*, I, 194. İbnu Dakikî'l-'Yd ise teşehhütten kalkınca da ellerin kaldırılmasının sabit olduğunu söylemiştir. Ona göre rükûdan kalkınca ellerin kaldırılması nasıl iftitah tekbirine sika ziyadesi olarak kabul ediliyor ise bu tekbirler de aynı şekilde sika ziyadesidir ve kabul edilmelidir. İbnu Dakikî'l-'Yd, *İhkâmu'l-Ahkâm*, I, 236.

⁷¹ Ebû Dâvûd, Salât, 119; Tirmizî, Salât, 114; İbn Mâce, İkâmetü's-Salât, 15; Dârimî, Salât, 92; Ahmed b. Hanbel, IX, 9; İbn Ebi Şeybe, *Musannef*, I, 213; Tahâvî, *Şerh*, I, 289.

⁷² Tahâvî, *Şerh*, I, 295. Kavârîrî ve Yahyâ b. Said'in Abdulhamit'ten naklettiklerine göre (isnadı aynen nakletmişlerdir.) ikisi de "Onların hepsi "Doğru söyledin" dediler" kısmını zikretmemişlerdir. Ayrıca Abdulhamit'ten başkasından da bu ibare olmadan nakledilmiştir. Bkz. Tahâvî, *Şerh*, I, 295.

⁷³ Bkz. Buhârî, *et-Tarihü'l-Kebir*, I, 189.

⁷⁴ Beyhakî, *Ma'rife*, I, 558-559.

⁷⁵ Beyhakî, *Ma'rife*, I, 561.

makbuldür. Zira Tahâvî tenkide ehil âlimlerdendir.⁷⁶ Tahâvî'nin inkita tesbitini tenkid eden Beyhâkî'yi sert bir dille eleştiren Aynî onun bu tavrını çirkinlik ve mahza taassup olarak değerlendirmektedir. Ona göre de Muhammed b. Amr b. Ata Ebû Humeyd'den hadis almamıştır. Ayrıca o Ebû Katade'yi de yaş yetmediği için görmemiştir. Çünkü Ebû Katade Hz. Ali zamanında vefat etmiştir. Bu Şa'bî ve Heysem b. Adî'nin (207/822) sözüdür ki Beyhâkî'nin buna şaz demesi isabetli değildir. Buna muhalefet eden Buhârî'nin rivâyeti de şaz olabilir. Hatta Buhârî'nin kanaati şeksiz şüphesiz şazdır. Zira onun görüşü Şa'bî ve Heysem'in sözüne tercih edilemez.⁷⁷

Muhammed b. Amr b. Atâ'nın Ebû Humeyd'den hadis işitmesi konusunda âlimlerin muhtelif kanaatlerini tespit etmiş bulunmaktayız. Bazı kaynaklarda Ebû Humeyd'den hadis işitenler arasında Muhammed de zikredilmiştir.⁷⁸ Buhârî *Sahih*'te Muhammed b. Amr- Ebû Humeyd senediyle rivâyete yer vermiştir.⁷⁹ Lakin tesbit edebildiğimiz kadarıyla Tahâvî iddiasında yalnız değildir. Ebû Hatim er-Râzî hadisin İsa b. Abdillâh b. Mâlik- Muhammed b. Amr b. Ata- Abbâs b. Sehl b. Sa'd- Ebû Humeyd es-Sâidî kanalıyla nakledildiğini ve hadisin bu haliyle sahih olduğunu çünkü Fülehy b. Süleyman'ın da Ebû Humeyd'den naklettiğini söylemiştir. Muhammed b. Amr- Ebû Humeyd es-Sâidî tarihinin mürsel olduğunu söyleyen Ebû Hatim de Muhammed'in Ebû Humeyd'den hadis işitmediği kanaatindedir.⁸⁰

Diğer yandan âlimlerin genel kanaati Beyhâkî'yi desteklemektedir. İbnü'l-Kayyim da inkita iddiasına karşı çıkmıştır. *Tehzîbu's-Sünen*'de hadisin sahih olduğunu söylemiş, Muhammed'in Ebû Humeyd ile görüşmüş olma ihtimalini ispat ettikten sonra, çocukken hadisi işitip buluştan sonra nakledilen hadislerin sıhhati konusuna bunu örnek vermiştir.⁸¹

Sahih-i Buhârî şarihlerinden İbn Receb, Beyhâkî'nin bu konuda ittisali öngördüğünü ve Tahâvî'ye itiraz edip doyurucu bir açıklama yaptığını söylemiştir.⁸² Ebû Hatim ve Tahâvî'nin Muhammed'le Ebû Humeyd arasında bir râvî daha olduğu şeklindeki iddialarına da değinen İbn Receb, Müslim'in de aynı gerekçeyle hadisi eserine almamış olabileceğine dikkat çekmiştir. Farklı râvîlerden muhtelif isnadları tetkik eden İbn Receb, sahih olanın Buhârî'nin de tercih ettiği muttasıl Muhammed- Ebû Humeyd rivâyeti olduğu sonucuna

⁷⁶ Aynî, *Nuhab*, V, 513.

⁷⁷ Aynî, *Nuhab*, V, 515.

⁷⁸ Bkz. Gülâbâdî, *Ricâlu Sahihi'l-Buhârî*, II, 670; Hatib el-Bağdâdî; *Kitabu'l- Müttetek ve'l-Müfterek*, III, 1479; İbn Abdilberr, *el-İstîâb*, IV, 1633. Zehebî, *el-Kâşif*, II, 206; İbn Kesir, *et-Tekmil fi'l-Cerh ve't-Ta'dil*, IV, 184.

⁷⁹ Bkz. Buhârî, *Sifetü's-Salât*, 61; Kurtubî, *et-Ta'dil ve't-Tecrîh*, II, 668.

⁸⁰ İbn Ebî Hâtim, *Ilelu'l-Hadis*, II, 390.

⁸¹ Bkz. İbn Ebî Hâtim, *Ilelu'l-Hadis*, II, 390. (Muhakkik notu); Cemal b. Muhammed es-Seyyid, *İbn Kayyim el-Cevziyye ve Cuhûduhu fi Hidmeti's-Sünneti'n-Nebeviyye*, I, 486.

⁸² İbn Receb, *Fethu'l-Bârî*, VII, 304.

varmıştır.⁸³

Ebû Humeyd es-Sâidî'nin biyografisine dair bilgi veren eserlerin hemen hepsinde ondan rivâyet edenler arasında Muhammed b. Amr b. Atâ'nın ismi de yer almaktadır. Ebû Humeyd ile onun arasına bir râvî ilave ederek ilgili rivâyeti nakleden muhaddislerle inkita olmadan nakleden râvîler arasında yapılan kıyaslar Buhârî ve Beyhakî'nin bu husustaki kanaatlerini destekler nitektedir. Lakin Muhammed'in biyografisine yer veren kaynaklarda onun Ebû Katâde'den hadis işittiğine dair bir bilgiye rastlayamadık.⁸⁴ Bu açıdan Aynı'nin Buhârî'ye yapmış olduğu itirazda haklı olabileceğini düşünmekteyiz.

III. Muhâliflerin Görüş ve Delillerine Dair Tahâvî'nin Değerlendirmeleri ve Beyhakî'nin İtirazları

Tahâvî, namazda rukuya giderken ve rükûdan doğrulurken ellerin kaldırılması gerektiği kanaatini taşıyan âlimlerin delillerini ve kendi görüşlerini zikrettikten sonra “namazda iftitah tekberi haricinde eller kaldırılmaz” diyen âlimlerin delillerine yer vermekte ve konuyu tartışmaktadır.

A. Berâ b. Âzib Rivâyeti

Tahâvî ellerin kaldırılmasını sünnet olarak kabul etmeyenlerin delilleri arasında Berâ b. Âzib'ten (71/690) şu rivâyete yer vermiştir:

“Hz. Peygamber (s.a.v.) iftitah tekberi için ellerini kaldırdıktan sonra başparmakları kulak memelerine yaklaşacak şekilde ellerini kaldırmış sonrasında ise bunu yapmamıştır.”⁸⁵

Beyhakî'nin nakline göre, Şâfîî; Berâ b. Azib hadisindeki “لَمْ لَا يَعُوذُ” “sonra ellerini kaldırmadı” ziyadesinin Yezîd b. Ebi Ziyad'ın kendisine telkin edilerek

⁸³ İbn Receb, *Fethu'l-Bârî*, VII, 307-308.

⁸⁴ İbnü'l-Kayyim'in bahsi geçen yaş değerlendirmesinden hareketle, Muhammed b. Amr'ın sözü konusu âlimlerden hadis işitme ihtimali üzerinde biraz durulunca onun vefat tarihine dair kaynaklarda “Velid b. Yezîd b. Abdilmelik döneminde” ve “Hişam b. Abdilmelik'in hilafetinin sonunda” vefat ettiği şeklinde kayıtlar bulunduğu görülmektedir. Bkz. İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, I, 123; Zehebî, *Tarih*, VII, 464. Bu ifadelerden yola çıkılarak Muhammed b. Amr'ın 120-125 yılları arasında vefat ettiğini söylemek mümkündür. Ebû Humeyd es-Sâidî'nin vefatı ise hicri 60 yıldır. İbnü'l-Kayyim'in örnek verdiği meseleden; “Muhammed b. Amr'ın Ebû Humeyd'i gördüğü esnada 7-8 yaşlarında olduğunu” düşündüğü anlaşılmaktadır. O halde Muhammed'in doğumu ellili yılların ilk yarısına tesadüf etmelidir. Ayrıca onun İbn Abbâs'ı da gördüğü bazı kaynaklarda özellikle zikredilmektedir ki onun vefatı hicri 68 yıldır. “Falan kimseyi gördü” ifadelerinden “ona son dönemlerinde yetişebildi” şeklinde bir anlamın çıkabildiğini göz önüne alırsak Muhammed, İbn Abbâs'ı gördüğünde de çok ileri yaşlarda olmamalıdır. Ebû Katâde'nin hicri 54 yılında vefat etmiş olması, Muhammed b. Amr'ın ondan hadis işitmiş olma ihtimalini zayıflatmaktadır.

⁸⁵ Tahâvî, *Şerh*, I, 290. Ebû Dâvûd hadisi nakletmiş ve “sahih değil” kaydı düşmüştür. Ebû Dâvûd, *Salât*, 121. Tirmizî İbn Mes'ûd'dan aynı manada bir rivâyeti naklettikten sonra, “Bu konuda Berâ b. Azib'ten de rivâyet var” demekle yetinmiş, metne yer vermemiştir. Bkz. Tirmizî, *Salât*, 78.

naklettiği bir ibare olduğunu Süfyân b. Uyeyne'den rivâyet etmiştir.⁸⁶ Kaydettiğine göre, Bera b. Âzib'in bu rivâyeti hususunda Ahmed b. Hanbel "Hadisün vâhin" demiş ve Yezid'in bu rivâyeti ömrünün bir döneminde söz konusu ziyade olmadan naklettiğini söylemiştir. Beyhakî, Yezid'in Süfyân-ı Sevrî, Şu'be b. el-Haccâc, Hüseyim b. Beşir, Züheyr b. Muâviye, Hâlid b. Abdillâh ve Abdullâh b. İdris gibi eski talebelerinin ondan bu ziyade olmaksızın hadisi naklettiklerini kaydetmiştir. Bu ziyadeyle nakledenler ise onun hafızasının zayıfladığı son dönemine yetişen talebeleridir. Nitekim Yahyâ b. Ma'in de onu zayıf saymıştır.⁸⁷ Rivâyetin senedine dair başka tartışmalar da bulunduğunu aktaran Beyhakî, Ahmed b. Hanbel'in İbn ebi Leylâ için "Seyyiu'l-hıfz", Yezid b. Ebî Ziyâd için ise "Hafız değildi." dediğini kaydetmiştir.⁸⁸

Buhârî de Yezid b. Ebî Ziyâd'ın ilk dönemlerinde kendisinden hadis alanların rivâyeti "لَمْ لَا يَغُودُ" "sonra ellerini kaldırmadı" ifadesi olmadan aktardıklarını söylemiştir.⁸⁹

Hanefî muhaddis Moğoltay b. Kılıç ihtilat iddialarının gerçeği yansıtmadığını söylemiş, mutkîn âlimlerin Yezid hakkında müspet kanaat bildirdiklerini, bu sebeple rivâyetlerdeki farklılığın, onun unutarak hadisin bazen bir kısmını hatırlayınca da tamamını nakletmiş olmasından kaynaklanabileceğini belirtse de⁹⁰ onun "sonra bunu yapmadı" ziyadesini kendisine telkin edilince rivâyet etmeye başladığı şeklindeki Süfyân'dan nakledilen tenkidi birçok âlim aktarmış⁹¹ ve onun ömrünün sonuna doğru hafızasının zayıfladığını, ihtilata maruz kalıp acayip şeyler naklettiğini söylemişlerdir.⁹² Cerh ve tadil âlimlerinin onun hakkında ağırlıklı olarak menfi kanaate sahip oldukları görülmektedir.⁹³ Berâ b. Âzib rivâyetinin söz konusu ziyadeyle birlikte zayıf bir hadis olduğuna dair görüşlerin tercihe daha şayan olduğu görülmektedir.

B. Abdullah b. Mes'ûd Rivâyeti:

Ellerin kaldırılmaması hususunda Hanefî âlimlerin en kuvvetli delillerinden biri Abdullah b. Mes'ûd rivâyetidir. Sahâbîlerden ellerini kaldırmadığı zikredilen ve bu hususta ihtilaf olmayan tek kişinin Abdullah b. Mes'ûd olduğu söylenmiştir.⁹⁴ Tahâvî İbn Mes'ûd'dan nakledilen şu rivâyete yer vermiştir:

Asım b. Küleyb'in Abdurrahman b. Esved'den onun Alkame'den onun da Abdullah b. Mes'ûd'dan naklettiğine göre Hz. Peygamber (s.a.v.) ilk tekbirde

⁸⁶ İmam Şafî, *İhtilâfu'l-Hadis*, VIII, 635; Beyhakî, *Ma'rife*, I, 548.

⁸⁷ Beyhakî, *Ma'rife*, I, 549.

⁸⁸ Beyhakî, *Ma'rife*, I, 549.

⁸⁹ Buhârî, *Raf'u'l-Yedeyn*, s. 86

⁹⁰ Moğoltay, *Şerhu İbn Mâce*, s. 1467.

⁹¹ Humeydî, *Müsned*, I, 573; Dârakutnî, *Sünen*, II, 49; Hatib, *el-Kifâye*, s. 149;

⁹² İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, VI, 330; İbn Adî, *el-Kâmil fi Duafâi'r-Ricâl*, IX, 164-165.

⁹³ Bkz. Zehebî, *Siyer*, VI, 130.

⁹⁴ İbn Abdilberr, *et-Temhid*, IX, 220.

ellerini kaldırmış, sonra bir daha kaldırmamıştır.⁹⁵

Tirmizi, İbn Mes'ûd rivâyetini nakletmiş ve hasen bir hadis olduğunu, sahâbîlerden ve tabiûndan ilim sahibi birçoğu ile Süfyân-ı Sevri ve Kûfelilerin bu görüşe sahip olduklarını belirtmiştir.⁹⁶

Muhammed eş-Şeybânî, Hz. Ali ve İbn Mes'ûd'un Resûlüllâh'ı (s.a.v.) İbn Ömer'den çok daha iyi tanıdıklarını belirtmiştir. Tahâvî'nin de naklettiği “*namazda zekiler arkama dursun*” rivâyeti hakkında “Bedir'e katılanların önüne geçebilecek kimse tanımıyorum. Nitekim birinci ve ikinci safi Bedir ashâbı oluşturmuştur. İbn Ömer ise onlara göre genç bir yaşadadır. Bize göre Hz. Ali ve İbn Mes'ûd gibi Bedir gazileri Resûlüllâh'ın (s.a.v.) namazını en iyi bilenlerdir.” demiştir.⁹⁷

Beyhakî, İbnü'l-Mübarek'in bu hadisi sahih kabul etmediği, İbn Mes'ûd'un ellerini kaldırdığını haber veren rivâyetleri kabule şayan bulduğunu nakletmiştir. Kaydettiğine göre, İbn Mübarek “Hadislerin çokluğu ve senetlerinden dolayı Hz. Peygamber (s.a.v.) ellerini kaldırırken ona bakar gibiyim” demiştir.⁹⁸

Zahiri muhaddis İbn Hazm'a göre ise hadis sahihtir fakat iftitah tekbiri haricinde tekbir olmadığına değil ziyade tekbirlerin farz olmadığına, sünnet ve mendub olduğuna delildir.⁹⁹ Ona göre Hz. Ali ve İbn Mes'ûd'un ellerini kaldırmadıkları nakledilmişse de İbn Ömer, İbn Abbâs ve birçok sahâbîden kaldırdıkları hikâye edilmiştir. Onlardan bunu nehyettikleri nakledilmediğine göre sahâbîlerin fiilleri birbirine muhalif delil olarak değerlendirilemez. Bilakis hüküm ekseriyete göre verilir.¹⁰⁰

İbnü't-Türkmânî elleri kaldırmanın sünnet olduğuna kail olanların bu hadise dair itirazlarını şu üç maddede özetlemekte ve değerlendirmesini yapmaktadır. 1. İbn Mübarek'in sahih kabul etmemesi. 2. Münziri'nin bu sözü nakledip sonrasında “Abdurrahman, Alkame'den işitmedi” demesi. 3. Hâkim en Neysaburi'nin Asım b. Küleyb'in hadisleri *Sahih*'te yok demesi. İbnü't-Türkmânî, İbn Mübarek sahih değil demesine karşın İbn Hazm'ın rivâyet için “sahih” Tirmizi'nin ise “Hasen” dediğini kaydetmiştir. İbn Ebî Hatim'in bu rivâyeti Alkame'nin mürsellerinde zikretmemiş olmasıyla Münziri'nin iddiasına itiraz etmiştir. Ayrıca İbn Hibbân da *Kitâbu's-Sikât*'ta Abdurrahman'ın

⁹⁵ Tirmizî, Salât, 78; Ebû Dâvûd rivâyetin, uzun bir hadisin özeti olduğunu ve bu lafızla sahih olmadığını söylemiştir. Bkz. Ebû Dâvûd, Salât, 121. Nesâî, İftitâh, 87; Ahmed b. Hanbel, VI, 203.

⁹⁶ Bkz. Tirmizî, Salât, 78.

⁹⁷ Muhammed eş-Şeybânî, *el-Hucce 'alâ Ehli'l-Medîne*, I, 95.

⁹⁸ Beyhakî, *Ma'rife*, I, 551.

⁹⁹ İbn Hazm, *el-Muhallâ*, III, 4.

¹⁰⁰ İbn Hazm, *el-Muhallâ*, III, 4. Zâhirîlerin konuya dair görüşleri ve Hanefî âlimlerle münakaşaları için bkz. Güler, *Zahiri Muhaddislerle Hanefi Fakihler Arasındaki Münakaşalar ve İhtilâf Sebepleri*, 80-94.

İbrâhîm ile aynı yaşta olduğunu kaydetmiştir. O halde işitmesine bir mani yok. Hatîb el-Bağdâdî de *Kitabu'l- Müttefek ve'l-Müfterek*'te onun işittiğini söylemiş. Hâkim en-Neysaburî'nin itirazına binaen de, *Sahih*'te bulunmamasının adil olmadığı anlamına gelmeyeceğini söylemiştir. Böyle bir cerh-tadil kaidesi olmadığını ifade etmiştir. Kaldı ki *Müstedrek*'te şartlara uymasına rağmen *Sahih*'e giremeyen hadisleri toplamış. Ayrıca Müslim ondan eserine hadis almıştır.¹⁰¹

Şafîî muhaddis İbn Hacer *Telhis*'te hadis için Ahmed b. Hanbel ve hocası Yahyâ b. Âdem'in "zayıf" dediklerini, Buhârî'nin de onlardan nakledip aynı kanaati paylaştığını, Ebû Dâvûd'un "Sahih değil", Dârakutnî'nin "sabit değil" dediklerini, İbn Hibbân'ın ise *Sahih*'inde zikredip "Kufe ehlinin elindeki en sağlam rivâyet budur. Bu da bu konuda nakledilenlerin en zayıfıdır." kaydı düştüğünü nakletmiştir.¹⁰² Bezzâr rivâyetin uzun bir hadisin özeti olup hucdet olabilecek niteliğe sahip olmadığını söylemiştir.¹⁰³ Mübarekpûri bütün bunları nazarı itibara alınca İbn Mes'ûd hadisinin ne hasen ne de sahih olduğu bilakis delil olamayacak zayıf rivâyetlerden olduğunun ortaya çıktığını düşünmektedir. Ona göre mütesahil bir âlim olduğu için Tirmizî'nin hasen demesine itimat edilmez. İbn Hazm'ın sahih değerlendirmesi ise sadece senedine baktığı içindir. Hâlbuki senedin sıhhatinin metnin de sahih olmasını gerektirmediği ehline malumdur. Ayrıca onca münekkî hadis hafızı zayıf kabul demişken İbn Hazm'ın tashihine itibar edilmez. Mübarekpûri rivâyetin sahih kabul edilse bile İbn Mes'ûd'un birçok şeyi unuttuğu gibi bunu da unutmuş olma ihtimaline hamledilmesi gerektiğini belirtmiştir.¹⁰⁴

Hanefî âlimler ise isnad açısından rivâyeti sahih kabul ettikleri için metni ön planda tutmuşlar, Abdullah b. Mes'ûd yolculukta ve normal hayatta Hz. Peygamber (s.a.v.) ile sürekli beraber olduğu için Vâil b. Hucr'dan namaza dair meseleleri daha iyi bilmesi gerektiğini söylemişlerdir.¹⁰⁵ İbnü'l-Hümâm, râvînin bir kere bu ifade ile bir kere de bu ifade olmaksızın rivâyeti nakletmiş olma ihtimalini dile getirmiş, sikanın ziyadesi makbul olacağı için bu lafzın da makbul addedileceğini, rivâyetin ziyadesi ile mutabilerinin de bulunduğunu kaydetmiştir.¹⁰⁶

C. İbrâhîm en-Nehaî Rivâyeti

Tahâvî muhaliflerinin görüşlerine esas teşkil eden ve İbn Ömer hadisinin mutabileri olan Mâlik b. Huveyris ve Vâil b. Hucr rivâyetlerini naklettikten sonra İbrâhîm en-Nehaî'nin Vâil rivâyetine dair tenkitlerini haber veren şu

¹⁰¹ İbnü'l-Türkmânî, *el-Cevheru'n-Nakî*, II, 77-78.

¹⁰² Bkz. *et-Telhisu'l-Habîr*, I, 546.

¹⁰³ İbn Abdilberr, *et-Temhîd*, IX, 220.

¹⁰⁴ Mübarekpûri, *Tuhfetü'l-Ahvezî*, II, 92.

¹⁰⁵ Aliyyü'l-Kârî, *Şerhu Müsnedi Ebi Hanîfe*, I, 120.

¹⁰⁶ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, I, 310.

rivâyete yer vermiştir:

İbrâhîm en-Nehâî'ye Vâil b. Hucr'den nakledilen ve O'nun Hz. Peygamber'in (s.a.v.) iftitah tekbirinde, rukûya eğilirken ve rükûdan doğrulurken ellerini kaldırdığını gördüğünden bahsedilen rivâyet hatırlatılınca o: "Vâil onun bir kere böyle yaptığını gördüyse Abdullah b. Mes'ûd elli kere yapmadığını görmüştür,"¹⁰⁷ demiştir. Tahâvî'nin naklettiği, rivâyetin diğer bir tarikinde en-Nehâî'nin bu söz üzerine sinirlendiği ve "O gördü, İbn Mes'ûd ve arkadaşları görmedi (öyle mi!)" dediği geçmektedir.¹⁰⁸

Kuraşî isnadındaki Müemmil b. İsmail'in tenkit edilen bir râvî olduğunu söylemiş¹⁰⁹, Aynî iki tarikin de sahih olduğu tesbitini yapmıştır.¹¹⁰

Ebû Yûsuf'un Ebû Hanîfe-Hammâd kanalıyla naklettiğine göre Nehâî, Vâil b. Hucr için "Ellerin kaldırılması meselesini kastederek "Bedevidir. Hz. Peygamber (s.a.v.) ile namaz kılmamıştır. Yahut öncesinde namazını görmemiştir ki Abdullah ve ashabından daha bilgili olsun, o ezberlemiş diğerleri ezberlememiş olsun." demiştir.¹¹¹

Buhârî'ye göre İbrâhîm en-Nehâî'nin Vâil hakkındaki yorumları zandan ibarettir.¹¹² Vâil'in defalarca Resûlüllâh'ın (s.a.v.) yanına gidip geldiği de ma-lumdur.¹¹³

Tahâvî Abdullah b. Mes'ûd'un Vâil'den; sahâbîlikte daha evvel, Resûlüllâh'ın (s.a.v.) fiillerini kavrayışta daha mahir olduğunu söylemiştir. Kaydettiğine göre Resûlüllâh (s.a.v.) iyice öğrenmeleri için namazda muhacir sahâbîlerin hemen arkasında durmalarını istemiştir. Abdullah b. Mes'ûd ise namazda Hz. Peygamber'e (s.a.v.) en yakın duran sahâbîlerdendir.¹¹⁴

Şâfiî, İbrâhîm en-Nehâî'nin Hz. Ali ve İbn Mes'ûd'dan nakillerinin kabul edilemeyeceğini çünkü ikisini de görmediğini söylemiştir. Tahâvî buna itiraz-zen, İbrâhîm en-Nehâî, rivâyetin sıhhatine ve tevatürüne kanaat getirecek olursa ondan mürsel rivâyette bulunduğunu belirtmiştir. Aktardığına göre bizzat o, kendisine "Bana hadis naklederken isnadı ile naklet" diyen A'meş'e "Sana "Abdullah b. Mes'ûd şöyle dedi" diyerek bir rivâyette bulunuyorsam bil ki onu Abdullah'tan kalabalık bir topluluk bana nakletmiştir. Ama "Bana falan kişi Abdullah'tan nakletti" diyorsam onu kesinlikle o kişi nakletmiştir." demiştir. Tahâvî İbrâhîm en-Nehâî'nin mürsellerinin bu şekilde olduğunu bununla

¹⁰⁷ Tahâvî, *Şerh*, I, 291.

¹⁰⁸ Benzer bir lafızla Muhammed eş-Şeybânî de nakletmiştir. Bkz. Muhammed eş-Şeybânî, *el-Huce 'alâ Ehli'l-Medine*, I, 96.

¹⁰⁹ Kuraşî, *el-Hâvî*, I, 530.

¹¹⁰ Aynî, *Nuhab*, V, 479.

¹¹¹ Ebû Yûsuf, *el-Âsâr*, s. 21.

¹¹² Buhârî *Raf'u'l-Yedeyn*, s. 104

¹¹³ Buhârî, *Raf'u'l-Yedeyn*, s. 123-124.

¹¹⁴ Tahâvî, *Şerh*, I, 292.

beraber bu hususta Abdurrahman b. Esved'den de muttasıl bir haber geldiğini söylemiş ve ilgili rivâyete yer vermiştir.¹¹⁵

D. Hz. Ömer Rivâyeti

Namazda intikal tekbirlerinde ellerin kaldırılmayacağını söyleyenlerin delillerinden birisi de Tahâvî'nin naklettiği şu hadistir:

“Esved şöyle demiştir: “Ömer b. Hattab'ın namazda sadece ilk tekbirde ellerini kaldırdığını sonra tekrar kaldırmadığını gördüm.¹¹⁶ İbrâhîm ve Şa'bî de böyle parlardı.”¹¹⁷

Tahâvî hadisin sahih olduğunu söylemiş râvîlerinden Hasan b. 'Ayyâş'ın sika ve huccet olduğunu, Yahyâ b. Ma'in'in de böyle söylediğini kaydetmiştir.¹¹⁸ Ona göre, Hz. Peygamber (s.a.v.) iftitah tekbiri haricinde ellerini kaldırmış olsa ve Hz. Ömer'in bundan haberi olmadığı için bunu yapmasa, beraberindeki sahâbîlerin ona tepki göstermemiş olması mümkün değildir.¹¹⁹

İbnü't-Türkmânî de rivâyetin sahih ve Müslim'in şartlarına uygun olduğunu söylemiştir.¹²⁰

E. Ebû Bekir b. Ayyâş Rivâyeti

Tahâvî bu bölümde son olarak Ebû Bekir b. Ayyâş'ın şöyle dediğini kaydetmiştir: “Hiçbir fakihin ilk tekbir haricinde ellerini kaldırdığını görmedim.”¹²¹

Mübârekpûrî rivâyet için, Ebû Bekir b. Ayyâş'ın hafızasının gidip muhtelit olduğu zamana ait olabileceği yorumunu yapsa da¹²² bunun ispata muhtaç bir görüş olduğu açıktır.

Tahâvî rivâyetleri biraz araştırınca hepsinin namazda elleri kaldırmamanın gerektiği hususunda ittifak oluşturduğunu söylemiş ve meseleye bir de nazarı açıdan bakmak gerektiğini ifade etmiştir. İfade ettiğine göre iftitah tekbirinde ellerin kaldırılması, iki secde arasında ise kaldırılmaması hususunda müctehidlerin görüş birliği vardır. İhtilaf ise rukûya eğilirken ve rukûdan doğrulurken alınan tekbirler konusundadır. Âlimlerin bir kısmı rükûdaki tekbirlerin iftitah tekbiri ile aynı hükümde olduğunu söylemiş ve burada da ellerin kaldırılması gerektiğini söylemişlerdir. Diğerleri ise iki secde arasındaki tekbirle rükû tekbirlerinin aynı hükümde olduğunu söylemişler ve ellerin kaldırılması gerektiğini savunmuşlardır. İftitah tekbiri namazın rükûnlarından

¹¹⁵ Tahâvî, *Şerh*, I, 293-294.

¹¹⁶ İbn Ebi Şeybe, *Musannef*, I, 214.

¹¹⁷ Tahâvî, *Şerh*, I, 294.

¹¹⁸ Tahâvî, *Şerh*, I, 294.

¹¹⁹ Tahâvî, *Şerh*, I, 294.

¹²⁰ İbnü't-Türkmânî, *el-Cevheru'n-Nakî*, II, 74

¹²¹ Tahâvî, *Şerh*, I, 295.

¹²² Mübârekpûrî, *Tuhfetü'l-Ahvezî*, II, 98

onsuz namaz caiz değildir. İki secde arasındaki tekbir ise hükmen böyle değildir. Terk edenin namazı bozulmaz. Aynı şekilde rukû tekbirleri de namazın rükünü değildir ve terki namazın ifsadını gerektirmez. İki secde arasındaki tekbir gibi namazın sünnetlerindedir. O halde onlarda elleri kaldırmanın hükmü de aynı olmalıdır ve eller kaldırılmamalıdır. Ebû Hanîfe, Ebû Yûsuf ve Muhammed eş-Şeybânî'nin kanaati de böyledir.¹²³

Tahâvî'nin bu değerlendirmelerine sonraki dönem hadis kaynaklarında çok fazla temas edilmemiştir. Tesbit edebildiğimiz kadarıyla İbn Hacer Tahâvî'nin bu çıkarımı için “garip” demektedir. Nassın mukabilinde kıyas yapmanın fasit olduğuna vurgu yapan İbn Hacer, Tahâvî'nin iddia ettiği gibi bir icmanın da söz konusu olmadığını bilakis bahsettiği âlimlerin bir kısmının her eğilme ve kalkmada elleri kaldırmanın meşruluğu görüşünü savunduklarını kaydetmiştir.¹²⁴ Tahâvî'nin nazarî yorumlarını aktaran İbn Battal ise nakletmekle yetinmiş herhangi bir değerlendirmede bulunmamıştır.¹²⁵

Tahâvî'nin namazda ellerin kaldırılması meselesine dair görüşleri ile Beyhakî'nin itirazlarını Hanefî ve Şafîî âlimlerin de kanaatlerine de temas etmeye çalışarak aktardıktan sonra konunun genel bir değerlendirmesini yapabiliriz.

IV. Sonuç

Namazda ellerin kaldırılması meselesi yukarıda aktarmaya çalıştığımız kadarıyla Hanefî âlimlerin cumhur ulemayı karşılarına aldıkları ihtilaf konularından birisi olmuştur. İhtilafın öncelikli sebebi, konuya dair nakledilen ve birbirine muarız olan hadislerdir. Raf'u'l-yedeyn konusunda Hanefîlerin delilleri muhaliflerine göre biraz zayıftır. Bu tespitimizden Hanefîlerin delillerinin bütünü zayıf olduğu anlaşılmalıdır.

Muhaliflerinin delilleri daha çok ve kuvvetli olmasına rağmen Hanefîlerin bu konuda farklı kanaate sahip olmalarında iki önemli hususun etkili olduğunu düşünüyoruz: İlki İmâm Mâlik'in Sünnet anlayışını şekillendiren “Amelu Ehl-i Medine/Medine ehlinin ameli” ne benzer bir kültürün Hanefî mezhebinde de “Hadîsu Ehl-i Kûfe/Kufe ehlinin hadisi” şeklinde yer almasıdır. Konuya dair Hanefî kanaati, Abdullah b. Mes'ûd ve onun ekolünü devam ettiren âlimlerin şekillendirdiği ve diğer delillere karşı tutum noktasında da bu zihni alt yapının ziyadesiyle belirleyici olduğu görülmektedir. İbn Mes'ûd'un ameli mihvare alınarak diğer sahâbilerden gelen bütün delillere zayıf da olsa bir delille karşı konulmaya çalışılmıştır. Özellikle sahâbînin naklettiği delile muarız bir ameli nakledildiyse Hanefî âlimlerin nezdinde o hadis bağlayıcılığını yitirivermektedir. Bu noktada ikinci etken neshi devreye sokmaktadırlar.

¹²³ Tahâvî, *Şerh*, I, 295.

¹²⁴ İbn Hacer el-Askalânî, *ed-Dirâye fi Tahrîci Ehâdisi'l-Hidâye*, I, 152.

¹²⁵ İbn Battal, *Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, II, 355.

Hanefî mezhebinde nesh, teâruzı gidermede ilk başvuru olan çözüm yollarından biri olduğu için elleri kaldırma konusunda da nesh metodunu sıklıkla işlettikleri görülmektedir.

Dikkat edilirse Hanefî âlimlerin elleri kaldırma konusunda birçok sahâbîden hadis nakledilmesine ve kendileri de rivâyetlerin çoğunu nakletmelerine rağmen meseleyi daha çok Vâil b. Hucr ile Abdullah b. Mes'ûd rivâyetleri çerçevesinde tartıştıkları ve iki rivâyet ekseninde sahâbîler arasında kıyas yaptıkları görülmektedir. Gerek Hz. Ali gerekse Abdullah b. Ömer'den rivâyetlerine muhalif amelleri nakledildiği için Hanefîler nezdinde o haberler mensuttur. Vâil ve İbn Mes'ûd hakkında bu durum söz konusu olmayınca şahısları kıyaslama ihtiyacı doğmuştur. İbrâhîm en-Nehâî, İbn Mes'ûd'un Resûlüllâh (s.a.v.) ile birlikteliğine vurgu yaparak Vâil'e tekaddüm ettiğini düşünmektedir. Tahâvî de bu noktada Muhammed eş-Şeybânî'yi takip ederek Resûlüllâh'ın (s.a.v.) namazda öncelik sıralamasına dair nakillerle konuyu delillendirmeye çalışmıştır. Lakin Vâil rivâyetini destekleyen birçok sahâbîden çok sayıda nakli göz önünde bulundurursak meselenin İbn Mes'ûd-Vâil kıyasına ihtiyaç bırakmayacak şekilde vazih olduğunu belirtmeliyiz.

Tahâvî'nin elleri kaldırma konusundaki kanaatinin mezhebinden farklılık arz etmediğini söyleyebiliriz. Ona göre de Hz. Ali ve İbn Ömer rivâyetleri, yine kendilerinden nakledilen muhalif amelleri sebebiyle mensuttur. Nesh konusunda aynı düşünmekle birlikte nâsîh deliller noktasında Tahâvî'nin hadisçi kimliğinden kaynaklandığını düşündüğümüz kısmî bir farklılaşma mevcuttur. Mezhebin kurucu İmâmîlerinin nâsîh olarak zikrettiği¹²⁶ hadislerden biri olan “Eller sadece yedi yerde kaldırılır...” rivâyetini *Şerhu Meâni'l-Âsâr*'da muhtelif konularda nakletmiş olmasına rağmen bu konuda ondan hiç bahsetmemesi dikkat çekicidir. Yine “*Ellerinizi huysuz atkuyruğu gibi sallamayın*”¹²⁷ rivâyeti sonraki dönem Hanefîleri arasında nâsîh hadisler arasında zikredilmiş ve kabul edenler ve muhalif düşünceye sahip olanlar arasında tartışma konusu olmuştur. İlk dönem Hanefî müctehidlerinin eserlerinde tesbit edemesek de bazı âlimlerin bu rivâyeti de nâsîhler arasında zikrettiğini aksi kanaate sahip âlimlerin tenkitlerinden anlayabiliyoruz. Nitekim İmâm Buhârî söz konusu rivâyetle elleri kaldırmanın mensuh olduğunu iddia edenlerin ilminden şüphe

¹²⁶ Ebû Yûsuf, *el-Âsâr*, s. 21. Muhammed eş-Şeybânî Makâm-ı İbrâhîm'i de eklemiştir. Bkz. Muhammed eş-Şeybânî, *el-Asl*, I, 164.

¹²⁷ Câbir b. Semûra'dan nakledildiğine göre Hz. Peygamber (s.a) yanlarına çıkmış ve onlara “*Niye inatçı atın kuyruğu gibi ellerinizi sallayıp duruyorsunuz! Namazda sakin olun.*” buyurmuştur. Bkz. Müslim, Salât, 119; Ebû Dâvûd, Salât, 191; Nesâî, Sehv, 5; Ahmed b. Hanbel, 3IV, 488. Rivâyetin yine Câbir'den nakledilen diğer bir mütâbii şöyledir: Câbir b. Semûra'dan nakledildiğine göre o şöyle demiştir: “Biz Hz. Peygamber (s.a) ile namaz kılarken ellerimizle iki tarafa da işaret ederek “esselamu aleykum ve rahmetullah” deyince O (s.a) “*Niye ellerinizle inatçı atın kuyruğu gibi işaret edip duruyorsunuz. Sizin sağınızdaki ve solunuzdaki arkadaşımıza elleriniz baldırlarınızda iken (ellerinizi kaldırmadan) selam vermeniz yeterlidir.*” buyurdular.” Bkz. Müslim, Salât, 120; Ebû Dâvûd, Salât, 191; Nesâî, Sehv, 5.

edeceğini söylemiştir.¹²⁸ Tahâvî rivâyetin Resûlüllâh'ın (s.a.v.) namazda Ümâme bint Ebi'l-As'ı boynuna alıp bırakması yahut Cennet'te gördüğü üzüm salkımını almak için elini uzatmasından haber veren rivâyetleri nesh ettiğini düşünmekte¹²⁹ fakat bu konuda söz konusu rivâyete de yer vermemektedir.

Namazda elleri kaldırma konusu, *Ma'rifetü's-Sünen ve'l-Âsâr*'da tesbit ettiğimiz Beyhakî'nin itirazda bulunduğu meseleler arasında Tahâvî'ye en fazla tenkid yönelttiği konulardan birisidir. Diğer bazı meselelerde Tahâvî'yi birkaç cümle ile eleştirmekle yetinen Beyhakî, bu konuda neredeyse Tahâvî'nin tüm delillerine ayrı ayrı temas etmiş ve tenkitlerini yöneltmiştir.

Beyhakî'nin Tahâvî'ye iki yönden itiraz ettiği görülmektedir. Birincisi görüşlerini dayandırdıkları hadislerin râvîleri ki bu hususta umûmî kanaatin Beyhakî'yi destekler tarzda olduğunu söylemek mümkündür. Diğer de nesh hususudur. Gerek Tahâvî öncesi gerekse sonrası Hanefî muhaddislerinin elleri kaldırma meselesindeki nesh iddialarına katılmak zordur. Çünkü öncelikle Luknovî'nin de dikkat çektiği gibi bahsi geçen sahâbîlerin birbirine zıt rivâyet yahut amelinden hangisinin önce hangisinin sonra olduğuna dair herhangi bir malumat rivâyetlerde yer almamaktadır.¹³⁰ Bu durumdan kaynaklanmış olmalı ki neshi savunan Hanefî müctehidler nazarî gerekçeler ileri sürmek durumunda kalmışlardır. Mesela neshi ısrarla savunan Hanefî âlimlerden İbnü'l-Hümâm, elleri kaldırma konusunda çok fazla tarik ile çok sayıda rivâyet nakledildiğini, her iki görüşü de destekleyen rivâyetler bulunduğunu bu sebeple bir tercihe gitmek gerektiğini ve tercihe şayan olanın kendi görüşleri olduğunu söylemiştir. Çünkü ona göre namazda bu elleri kaldırma gibi söz yahut bazı fiiller vardır ki bunların mensuh olduğu malumdur. Bu hususta da inkârı kabil olmayan sağlam rivâyetler muarız olduğu için bunun da neshi uzak değildir. Ellerin kaldırılmaması ise böyle değildir. Çünkü yerine getirilecek türden/yapılan bir şey olmadığı için onun meşru olmaması gibi bir ihtimal düşünülemez. Bilakis o huşu gibi, namazda icma ile maksud olan sükûnet türündendir. Ebû Hanîfe'nin Evzâi'ye dediği gibi râvîlerinin efdaliyeti açısından da durum böyledir.¹³¹ Bu sebeple “rivâyete muhalefet” prensibini mutlak bir şekilde işleterek nesh hükmünü vermek çok isabetli görünmemektedir. Ayrıca çok sayıda sahâbîden aynı rivâyetin nakledilmiş olması da elleri kaldırmanın devamlılığına hükmetmenin daha tutarlı olduğunu düşündürmektedir.

Şafiî âlimlerin delillerinin çokluğunu ve sahih olduklarını ısrarla savunmalarına rağmen rivâyetleri İbn Ömer hadisi çerçevesinde anlamaya çalışıp ilgili

¹²⁸ Buhârî, *Raf'u'l-Yedeyn*, s. 62.

¹²⁹ Bkz. Tahâvî, *Şerh*, I, 349; I, 587.

¹³⁰ Hatta bu konuda Mâlik b. Huveyris ve Vâil b. Hucr'un Hz. Peygamber (s.a.) ile ömrünün sonuna doğru beraber namaz kıldıkları, onların “elleri kaldırmayı” nakletmiş olmalarının, nesh iddiasının gerçeği yansıtmadığını ortaya koyduğu da söylenmiştir. Sindi, *Hâşiyetü's-Sindî 'alâ Süneni İbn Mâce*, I, 282.

¹³¹ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadir*, I, 312.

rivâyetlerdeki teşehhütten kalkarken elleri kaldırma gibi ziyadeleri “sikanın ziyadesi” olarak kabul etmemeleri soru işaretlerine sebep olmaktadır. Hâlbuki “ziyâdetü’s-sika” kabilinden olan bu yerlerde elleri kaldırmanın da onların nezdinde Sünnet olarak kabul edilmesi gerekirdi.¹³² Onların bu tavrı İbn Ömer rivâyeti haricindeki rivâyetler konusunda farklı kanaate sahip olduklarını düşündürmektedir. Delillerin değerlendirilmesinde bir çelişki izlenimi veren bu durum Beyhakî’yi de tatmin etmemiş olacak ki bu hususta özetle “Şâfiî üç yerde eller kaldırılır dese de ikinci rekâttan kalkarken de elleri kaldırmak sünnettir. Çünkü rivâyetin isnadı sahihtir ve sikanın ziyadesi de makbuldür. Şâfiî bizzat kendisi “Benim kitabımda Resûlüllâh’ın (s.a.v.) sünnetine aykırı bir şey bulursanız Resûlüllâh’ın (s.a.v.) söylediğini kabul edin, benim söylediğimi terkedin” demiştir. Ebû Humeyd’in on sahâbî arasında naklettiği hadiste de bu ifade yer almaktadır. Şâfiî de bu hadisi nakletmiştir, o rivâyette de bu ziyade vardır ve sonunda bizim görüşümüz de budur demiştir,¹³³ şeklinde bir değerlendirme yapmaktadır.

Kanaatimizce hem Hanefî hem de Şâfiî âlimlerin görüşlerini destekleyen sahih rivâyetler mevcuttur. Lakin elleri kaldırmaya dair nakledilen rivâyetlerin mutabaat ve şahitler açısından birbirlerini kuvvetlendirmeye daha elverişli olduğu söylenebilir. Abdullah b. Mes’ûd hadisi ve onu destekler tarzındaki ilim ehlinin kanaati, elleri kaldırmamanın da sabit olduğu ve bunun müekked bir sünnet olarak değerlendirilemeyeceğini akla getirmektedir.¹³⁴ Lakin elleri kaldırmanın bidat olduğu şeklindeki zayıf kanaate de itibar edilmemesi gerektiğini belirtmeliyiz. Sünnet’te aslı olan ve çok sayıda sahâbîden nakledilen bu uygulama için “bidat” hükmünü âfâkî görmekteyiz. Aynı şekilde elleri kaldırmamayı da delillerin sübutundan dolayı “bidatçilik yahut sünnetten yüz çevirme” olarak nitelemek isabetli olmasa gerektir. Bu açıdan konuya dair, doğrudan sünnet yahut sünnete aykırı olanın ortaya çıkarılması değil de efdal olanın tespiti şeklinde bir yaklaşım, değerlendirme ve tercihin daha doğru olacağını düşünmekteyiz. Deliller ve yapılan değerlendirmelerden, ihtilafın; âlimlerin yaşadıkları ilim havzasında muhatap oldukları ilmî geleneğin şekillendirdiği fıkıh ve sünnet anlayışlarından kaynaklandığı anlaşılmaktadır.

“Raf’u’l-yedeyn Meselesi Çerçevesinde Beyhakî’nin Tahâvî’ye İtirazları”

Özet: Şâfiî mezhebine sıkı tabiiyetiyle tanınan beşinci asır muhaddisi Beyhakî (458/1066), Hanefî muhaddis Tahâvî’nin (v. 321/933) delillerinin zayıf, fikhî istinbatlarının asılsız ve tenkitlerinin mesnetsiz olduğunu ortaya koyabilmek amacıyla *Ma’rifetü’s-Sünen ve’l-Âsâr* isimli eserini telif etmiştir. Eserde Şâfiî’nin fikhî çıkarımlarına delil teşkil eden rivâyetleri toplamakla birlikte, Tahâvî’ye de sıklıkla tenkit yöneltmiştir. Eser bu haliyle Tahâvî’nin *Şerhu*

¹³² Bu, hem Hanefî hem de Şâfiî âlimler tarafından dile getirilen bir husustur. İbnü’l-Türkmânî’nin benzer değerlendirmeleri için bkz. *el-Cevheru’n-Nakî*, II, 73.

¹³³ İşbili, *Muhatasaru Hilâfiyyâti’l-Beyhakî*, II, 69-70.

¹³⁴ Leknevî, *et-Ta’lîku’l-Mümecced*, I, 388.

Meâni'l-Âsâr'ına bir reddiye görünümü arz etmektedir. Hicrî ilk asırlarda âlimlerin gündeminde geniş yer tutan ehl-i hadis-ehl-i re'y ihtilafının bir hasılası olarak değerlendirilebilecek söz konusu eserlerde tartışılan meselelerden biri de namazda iftitah tekbiri haricinde rukuya giderken ve rükûdan doğrulurken ellerin kaldırılması konusudur. Hanefî mezhebine en fazla tenkit yöneltilen ihtilaf meselelerinden biri olan bu hususta, muteber hadis kaynaklarında da geçtiği üzere çok sayıda sahâbiden hadis nakledilmiştir. Hanefî âlimler ise muhtelif gerekçelerle bu rivâyetleri kabul etmemekte ve son tahlilde "Şünnet" olanın namazda ellerin kaldırılmaması olduğunu düşünmektedirler. Mezheplerinin teşekkülünde hadisçi kimlikleriyle büyük öneme sahip olan Tahâvî ve Beyhaki'nin konuya dair kanaatleri ve yaklaşımları önem arz etmektedir. Bu makalede bahsi geçen mesele hususunda Beyhaki'nin Tahâvî'ye yöneltmiş olduğu tenkitler üzerinde durulacak ve her iki muhaddisin konuya dair nakledilen hadislerle yaklaşımlarına yönelik mukayeseli bir değerlendirme yapılacaktır.

Atıf: Taha ÇELİK, "Raf'ü'l-yedeyn Meselesi Çerçevesinde Beyhaki'nin Tahâvî'ye İtirazları", *Hadis Tetkikleri Dergisi (HTD)*, XVI/1, 2018, ss. 33-58.

Anahtar Kelimeler: Raf'ü'l-yedeyn, Tahâvî, Beyhaki, Hadis İhtilâf.